

การสืบสรรค์จินตภาพเพื่อแสดงคู่เปรียบ ในกวีนิพนธ์ไทย*

The Perpetuation of the Images to Show the Contrast in Thai Poetry

นิตยา แก้วคัลลนา**

Nittaya Kaewkallana

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาวิเคราะห์การสืบสรรค์จินตภาพเพื่อแสดงคู่เปรียบในกวีนิพนธ์ไทย เพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของการสร้างจินตภาพในกวีนิพนธ์ไทย และวิธีคิดของกวีที่ปรากฏในกวีนิพนธ์ ผลการศึกษาทำให้เข้าใจวิธีคิดของกวีไทยแต่ละสมัยจากอดีตถึงปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงว่ามีปัจจัยและเงื่อนไขมาจากสภาพการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม และจากความคิด ความรู้ และเจตคติของกวีเป็นตัวกำหนด ตลอดจนทำให้เข้าใจโลกทัศน์และค่านิยมของคนแต่ละสมัย

Abstract

The purpose of this article is to study the perpetuation of the images to show the contrast in Thai poetry in order to illustrate the significance of the

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การสืบสรรค์จินตภาพในกวีนิพนธ์ไทย” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา ๒๕๕๑)

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

literary images and the thinking of Thai poets. The study leads to the understanding of the thinking of Thai poets in the past to modern time as concordant with the causes and conditions in social and cultural aspects. Thought, perception and attitude of the poets are also understood.

ความหมายของการสืบสรรค์

คำว่า “การสืบสรรค์” ในบทความนี้ใช้ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “Creative Perpetuation” หมายถึง การทำให้เห็นผลวัดของการสืบทอด ซึ่งไม่ใช่เพียงการสืบทอดเท่านั้น แต่ได้นำมาสร้างใหม่ด้วย คำว่า “สืบ” ดัดคำมาจาก “สืบทอด” หมายถึง การรับมรดกมาจากอดีต หรือการรับช่วงต่อๆ กันมา ส่วนคำว่า “สรรค์” ดัดคำมาจาก “สรรค์สร้าง” หมายถึง การสร้างสรรค์ในกระบวนการสืบทอดดังกล่าว

ความหมายและความสำคัญของจินตภาพ

คำว่า “จินตภาพ” ในบทความนี้ใช้ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “Poetic Image”^{*} หมายถึง ภาพในใจของผู้อ่านที่เกิดจากการใช้ถ้อยคำของกวี ซึ่งถ่ายทอดหรือสร้างภาพสื่อความรู้สึก เช่น ความรู้สึกที่เกิดจากประสาทสัมผัส เช่น ร้อน หอม เปรี๊ยะ อารมณ์ เช่น ความรัก ความโกรธ ความเสียใจ และความคิด เช่น ความดี ความถูกต้อง ความชั่ว

จินตภาพมีความสำคัญทั้งกับผู้สร้างและผู้อ่าน กล่าวคือในฐานะผู้สร้างได้ใช้จินตภาพให้เกิดผลตามเจตจำนงของการสื่อสารทั้งสื่อภาพและความ โดยเบื้องต้นของการใช้จินตภาพเป็นไปเพื่อสื่อภาพให้บังเกิดในใจของผู้อ่านตามที่ผู้สร้างหรือกวีต้องการ กล่าวถึงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และเพื่อสื่อความทั้งความที่เป็นสาระสำคัญของเรื่อง ความคิด หรือทัศนคติของกวีและเพื่อสร้างความหมายที่ลึกซึ้ง รวมถึงเป็นเครื่องมือแสดงออกซึ่งสิ่งที่ป็นนามธรรมหรืออารมณ์ที่ซับซ้อนให้เห็นเป็นรูปธรรม ทำให้สื่อความเข้าใจได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้การสร้างจินตภาพของกวียังเป็นไปเพื่อสร้างความงดงามแก่

* คำว่า “Image” พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ใช้ในความหมายหนึ่งว่า จินตภาพ หมายถึง ภาพในจิตหรือข้อคิดเห็นที่เกิดขึ้นจากการอ่านงานเขียนชิ้นหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทกวี หรือการพรรณนาในข้อเขียนซึ่งเร้าประสาทสัมผัสและสร้างภาพในจิตหรือข้อคิดให้เกิดขึ้น

บทประพันธ์และแสดงถึงความสามารถของผู้สร้างด้วย

ในฐานะผู้อ่าน จินตภาพช่วยให้จินตนาการมองเห็นภาพและเข้าใจเรื่องราวที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอ และจินตภาพยังเป็นพลังที่ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ความรู้สึกอันจะนำไปสู่การรับรู้และเข้าถึงแนวคิดหรือสาระของเรื่องได้มากขึ้น ตลอดจนกระตุ้นให้ผู้อ่านเข้าถึงอารมณ์และความคิดของสารในบทประพันธ์

อย่างไรก็ตาม การสร้างงานของกวีแต่ละยุคสมัยย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนความคิด ความเชื่อ ปรัชญาชีวิต ค่านิยมและโลกทัศน์ของกวี รวมถึงรสนิยมทางวรรณศิลป์ของผู้สร้างและผู้อ่าน ย่อมมีอิทธิพลต่อการสร้างงานของกวีเสมอ ดังนั้นการศึกษากวีนิพนธ์ของไทยแต่ละสมัยจากอดีตสู่ปัจจุบันย่อมทำให้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของการนำเสนอความคิด โดยเฉพาะในส่วนที่สัมพันธ์กับการสร้างจินตภาพของกวี ถึงแม้จะมีการสืบทอดจากกวียุคหนึ่งมาสู่กวีอีกยุคหนึ่ง จนยอมรับกันว่าเป็นชนสืบต่อกันมา แต่ด้วยมีบริบทแวดล้อมเป็นปัจจัยและเงื่อนไขสำคัญ ทำให้การสร้างจินตภาพของกวีมีความแตกต่างกันไปตามยุคสมัยด้วย กล่าวคือ **ในขณะที่มีการสืบทอดก็มีการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ รวมถึงมีการสืบสรรค์ (Creative Perpetuation) คือ การสืบทอดอย่างมีพลวัต หมายความว่า ไม่ใช่เพียงการสืบทอดเท่านั้นแต่มีการนำมาสร้างใหม่ด้วย**

ในบทความนี้กล่าวถึงการสืบสรรค์จินตภาพในกวีนิพนธ์ไทย โดยศึกษาเฉพาะการสืบสรรค์จินตภาพเพื่อแสดงความคิดคู่เปรียบ เพื่อแสดงให้เห็นวิธีการสืบสรรค์จินตภาพและการนำเสนอทัศนะในลักษณะที่ตรงกันข้าม อันจะยังผลให้เห็นวิถีคิดและการมองโลกของกวี ตลอดจนทำให้ผู้อ่านเข้าใจสารที่กวีนำเสนอได้ง่ายและแจ่มชัดขึ้น

การสืบสรรค์จินตภาพในกวีนิพนธ์ไทย

ในที่นี้จะยกตัวอย่างให้เห็นการสืบสรรค์จินตภาพในกวีนิพนธ์ไทย ดังในเรื่อง *ทวาทศมาสวรรณคดีสมัยอยุธยา* กวีนำเอาความรู้ความเชื่อเรื่องจักรวาลที่จะสืบโลกมาสื่อความคิดเพื่อสวดดีพระเจ้าแผ่นดิน กล่าวคือ กวีกล่าวสรรเสริญขอให้พระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์คงอยู่ตราบนานเท่านาน แม้สิ้นฟ้าสิ้นแผ่นดิน สิ้นดวงอาทิตย์ สิ้นภูเขาพระสุเมรุซึ่งตามความเชื่อว่าเป็นหลักหรือแกนกลางของโลกมีอันต้องพังทลายลง แต่บุญบารมีของพระองค์ก็ยังคงครองและปกคลุมไปทั่วผืนพิภพทั้งสามโลก ดังความว่า

ตราบนันสุริเยศฟ้า	ดินหาย กี่ดี
ยังพระยศยังสถาน	อย่าแคล้ว
ตราบนเมรุศิริทลาย	ทบท้าว ลงแยะ
คงคอบนบุญท้าวแผ้ว	แผ่นฟ้าภพไตร

การสร้างจินตภาพด้วยการกล่าวเกินจริง (Hyperbole) เพื่อสื่อแสดงความจงรักภักดีหรือแสดงออกถึงความรู้สึกที่ลึกซึ้งนี้ มีการสืบทอดต่อมาในกวีนิพนธ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ก็ได้นำมาสร้างหรือใช้ในบริบทใหม่ที่ต่างไปจากเดิม โดยยังคงมี “เชื้อ” ของงานเก่าปรากฏอยู่ คือ ภาพของระบบจักรวาลสุญลัน หรือภูเขาศระสุเมรุพังทลาย จากของเดิมใช้ว่าแม้จะเกิดเหตุการณ์นี้ขึ้นก็ขอให้พระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์นั้นยังคงอยู่ อันสื่อแสดงให้เห็นว่าพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์นั้นยิ่งใหญ่กว่าภาพและความคิดนี้ได้ถูกสืบทอดต่อมา หากกวีนำมาสร้างหรือใช้ใหม่ในนัยของการแสดงออกถึงความรักของกวีที่มีต่อนางอย่างยิ่งใหญ่โดยไม่มีวันจางหาย ดังความปรากฏในนิราศนรินทร์ว่า

ตราบนุนศิริชน	ขาดสลาย แลแม่
รักบทยตราบหาย	หกฟ้า
สุริยจันทรขจาย	จากโลก ไปฤๆ
ไฟแล่นล้างสีหาล้า	หอนล้างอาลัย

ภาพและความหมายที่สื่อแสดงพลังของความรักในนิราศนรินทร์นี้ กวีรุ่นหลังนำมาสืบทอดปรากฏในนิราศกรุงเก่าของหลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์) ดังความว่า

ดินละลายหายฟ้าโค่น	ขุนไศล แผลกฤๆ
ล้างแต่โลกอาลัย	บล้าง
สุริยจันทรไภษย	สุญกัลป์ กี่ดี
ร่างไฟทไฟร้าง	เสน่หาน้องนิจสิน

โวหารแสดงอารมณ์รักอย่างลึกซึ้งนี้ได้สืบทอดต่อมาในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ แต่กวีได้นำความเดิมมาสร้างใหม่ ด้วยวิธีการปรับเปลี่ยนความให้กลายเป็นตรงกันข้าม จากอารมณ์รักอมตะตราบนฟ้าดินสลายให้เป็นอารมณ์แค้นคลั่งด้วยน้ำเสียงประชดประชัน ดังความในบท “ตุลารำพึง” ในนาฏกรรมบนลานกว้างของคมทวน คันธนูว่า

ตราขุนศรีชั้น	ขาดสลาย
คั่นบ่หายตราประเหย	ระเหิดฟ้า
วีรภาพพล่งกำจาย	จารึก
ไฟแล่นล้าทั้งหล้า	เรื่องขจร

กวีสืบทอดภาพภูเขาพระสุเมรุพังทลายมาใช้ในบริบทใหม่ ทั้งนี้เพื่อต้องการเปลี่ยนนัยใหม่ หรือสื่อความหมายที่ต้องการบ่งบอกให้สอดคล้องกับความเป็นไปของสังคมแห่งยุคสมัย ในบทกวีข้างต้น กวีสื่อถึงความแค้นใจในยุคที่ผู้นำบ้านเมืองมีความอยู่ดีธรรม และกระทำต่อประชาชนผู้บริสุทธิ์อย่างรุนแรงจากเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ และยังต้องการสดุดีวีรกรรมของประชาชนว่าจะจารึกอยู่ตราบนานเท่านาน การสืบทอดและสร้างสรรค์วรรณศิลป์ที่สัมผัสโยงใยกับอดีต โดยมุ่งสื่อความคิดในบริบทใหม่ จากตัวอย่างดังกล่าวเบื้องต้นนี้เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าการสร้างจินตภาพในกวีนิพนธ์ไทยมีพลวัตและมีชีวิตท่ามกลางบริบททางสังคมแต่ละยุคสมัยตลอดมา

การสืบสรรค์จินตภาพเพื่อแสดงความคิดคู่เปรียบในกวีนิพนธ์ไทย

การสื่อระบบคิดว่าพื้นฐานความจริงเป็นคู่ (Dualism) มีมาแต่โบราณ เช่น จีนเชื่อว่าพื้นฐานของโลกเป็นพลังคู่ของหญิงและชาย คือหยินและหยาง กล่าวคือ ความทุกข์ ความสุข หรือความร่มเย็นของบ้านเมืองและผู้คนนั้นขึ้นอยู่กับความสมดุลของพลังหยินและหยาง ในเปอร์เซียมีศาสนาที่เรียกว่า Manicheanism มีความเชื่อว่าพื้นฐานของโลกเป็นคู่ขัดแย้งที่ตรงข้ามระหว่างความมืดกับความสว่างหรือระหว่างความเลวกับความดี ในบางศาสนาอย่างฮินดูและพุทธมหายานบางสำนักเชื่อในความสมดุลระหว่างพลังหญิง-ชาย ซึ่งจะนำมาสู่ความสงบสุขของจักรวาลจึงเกิดคติศักดิ์มาคู่กับเทพเจ้าของฮินดู และนางตารามาคู่กับพระพุทธเจ้าในพุทธแบบตันตระ เป็นต้น (ธีรยุทธ บุญมี, ๒๕๔๖ข, น. ๒๗) รวมถึงคำสอนเรื่องโลกธรรม หรือธรรมดาของโลกในพุทธศาสนายังแบ่งเป็นคู่ที่ตรงข้ามระหว่างอริยสัจธรรมหรือภาวะที่น่าปรารถนากับอนิยสัจธรรมหรือภาวะที่ไม่น่าปรารถนา ได้แก่ ได้ยากกับเสื่อมยาก ได้ยศกับเสื่อมยศ นิหนากับสรรเสริญ ความสุขกับความทุกข์ (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๓, น. ๒๕๓) อันเป็นสิ่งที่เกิดได้ทั้งแก่ปุถุชนผู้มีได้เรียนรู้และแก่อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ จะแตกต่างกันก็แต่ผู้เป็นปุถุชนย่อมไม่รู้เห็นหรือเข้าใจตามความเป็นจริง มีความลุ่มหลงและยินดียินร้ายปล่อยใจให้โลภธรรมเข้าครอบงำหรือกระทบจิตใจทำให้ไม่พ้นจากทุกข์ มีความโศก ความคร่ำครวญและความคับแค้นใจ

ส่วนอริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นตามเป็นจริงว่า สิ่งเหล่านี้ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตามที่เกิดขึ้น แก่นต้นล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา จึงไม่หลงใหลมัวเมาคลั่งมึนไปตามอิฏฐารมณ์และไม่ขุ่นมัว หม่นหมอง คลุ้มคลั่งไปเพราะอนิฏฐารมณ์ มีสติดำรงอยู่ เป็นผู้ปราศจากทุกข์ (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๓, น. ๒๕๔)

ในสังคมของคนเรานั้นมักมองโลกและชีวิตโดยแยกความจริงออกเป็นคู่ๆ หรือเป็นขั้วที่ตรงข้ามกัน เช่น ความดีกับความชั่ว ความสุขกับความทุกข์ ความสำเร็จกับความล้มเหลว ชีวิตกับความตาย มนุษย์กับธรรมชาติ และยังได้แยกแต่ละคู่ออกเป็นส่วนๆ ไม่เกี่ยวข้องกัน เช่น แยกความดีออกจากความชั่ว โดยมีนัยว่าชอบสิ่งหนึ่งและปฏิเสธอีกสิ่งหนึ่ง (พระไพศาล วิสาโล, ๒๕๔๗, น. ๒๓๔) การมองความจริงด้วยระบบคิดที่เป็นคู่มิได้ปรากฏในโลกแห่งความเป็นจริงเท่านั้น ในโลกของศิลปะหรือวรรณคดีก็ยิ่งสื่อระบบความคิดนี้โดยใช้จินตภาพเป็นสื่อแสดงความคิดที่เป็นคู่เปรียบ กล่าวคือแสดงข้อคิดเห็นที่ต่างกันหรือตรงกันข้ามกันมาเข้าคู่กัน เพื่อทำให้แก่นเรื่องหรือเนื้อเรื่องต่อนั้นๆ เข้มข้นหรือชัดเจนขึ้น

ในการสื่อความคิดหรือการแสดงทัศนะต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้นมักจะมีการประเมินค่าอยู่ด้วย เช่น ดี งาม ผิด ถูก เหมาะสม ฯลฯ ซึ่งแตกต่างกันไปตามค่านิยม เจตคติของกวีหรือผู้เขียนแต่ละคน และความคิดที่สื่อออกมานั้นก็ชัดเจน ลุ่มลึก หรือตรงตามจุดประสงค์ที่ต้องการถ่ายทอดเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับวิธีการแสดงออกให้ผู้อื่นได้รับรู้ โดยการแสดงออกในรูปของภาษาโดยเฉพาะการใช้จินตภาพเปรียบเทียบจะทำให้การสื่อความคิดเป็นไปอย่างละเอียดและชัดเจน หากความคิดที่สื่อแสดงมิได้เป็นเพียงความคิดโดยทั่วไปเท่านั้น กวีไทยยังสื่อความคิดในลักษณะที่เป็นคู่เปรียบ อันทำให้การสื่อความหมายมีความคมชัดขึ้น ความคิดดังกล่าวนี้จะมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคมและเจตคติของกวี ดังนี้

๑. ความดี - ความชั่ว

การสื่อระบบคิดที่เป็นคู่เปรียบระหว่างความดีกับความชั่ว มีความสัมพันธ์กับแนวคิดทางพุทธศาสนาเรื่องธรรมะชนะอธรรม โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นฝ่ายธรรมะ หรือเป็นสื่อแทนความดี และมารเป็นฝ่ายอธรรมหรือเป็นสื่อแทนความชั่ว กล่าวคือ ก่อนที่พระมหาบุรุษโพธิสัตว์จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงต่อสู้กับมารที่มาในรูปต่างๆ อันหมายถึงกิเลสที่อยู่ในใจของพระมหาสัตว์หรือความมืด ก่อนที่จะตรัสรู้เป็น "พุทธะ" หรือ

ไปสู่ความสว่าง พระพุทธเจ้ากับมารจึงเป็นคู่เปรียบที่แตกต่างหรือตรงข้ามกัน พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะกำหนดจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงเป็นมหานุรักษ์คือบุคคลชั้นยอด เป็นโพธิสัตว์ คือผู้พอใจรักในการแสวงหาความรู้ความจริง พร้อมทั้งพอใจรักในความดีความบริสุทธิ์และในสรรพสัตว์ด้วยเมตตากรุณา มีพระปัญญา มีพระกรุณา มีความดีความบริสุทธิ์สูงกว่าสามัญชน แต่มารนั้น คือ ความชั่วร้ายหรือสิ่งที่จะฆ่าบุคคลให้ตายจากคุณความดีหรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ สิ่งทีล้างผลาญคุณความดี ตัวการที่กำจัดหรือขัดขวางบุคคลมิให้บรรลุผลสำเร็จอันดีงาม (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ๒๕๔๙, น. ๒๒๔)

ในการสื่อความคิดเรื่องความดีกับความชั่วเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของบุคคลเป็นสำคัญ หากทำความดีจะเป็นเครื่องเกื้อกูลตัวบุคคล เป็นสวัสดิมงคลแก่ตัว ถ้าทำความชั่วจะเป็นเครื่องตรวนตัวบุคคล เป็นอัปมงคลแก่ตัว การทำความดี คือ การกระทำทุกอย่างที่น่านิยมชมชอบก่อให้เกิดสุขประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ส่วนการทำความชั่ว คือ การกระทำทุกอย่างที่น่าตำหนิตืดเย็นก่อให้เกิดทุกข์โทษแก่ตนเองและผู้อื่น (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ๒๕๔๙, น. ๒๒๔) อันเป็นเกณฑ์การตัดสินดีชั่วด้วยการพิจารณาลักษณะและผลของการกระทำเป็นปัจจัยสำคัญ

การตัดสินความดีความชั่วข้างต้นเป็นเกณฑ์ตามแนวทางพุทธศาสนา โดยมีคำสำคัญอยู่สองชุดที่ควรใส่ใจเป็นพิเศษ คือ ๑. สุข ประโยชน์ ๒. ทุกข์ โทษ กล่าวคือ คำชุดแรกเป็นเกณฑ์สำหรับวินิจฉัยความดี สิ่งใดก็ตามที่ให้ผลเป็นสุขและประโยชน์ สิ่งนั้นย่อมเป็นความดี คำชุดที่สองเป็นเกณฑ์สำหรับวินิจฉัยความชั่ว สิ่งใดก็ตามที่ให้ผลเป็นทุกข์และโทษ สิ่งนั้นถือเป็นความชั่ว ในทัศนะของพุทธศาสนานั้นคำว่าทุกข์และโทษยังมีความหมายที่เท่ากัน คือการกระทำที่ส่งผลให้ชีวิตของคนตกต่ำ และคำว่าสุขและประโยชน์ก็มีความหมายเท่ากัน คือสิ่งใดก็ตามที่ส่งผลให้ชีวิตของคนสูงขึ้นเจริญขึ้น (สมภาร พรมทา, ๒๕๔๘, น. ๓๖-๓๗)

การสื่อความคิดที่เป็นคู่เปรียบระหว่างความดีกับความชั่ว อันพิจารณาที่ลักษณะและผลของการกระทำนี้ กวีไทยได้ใช้จินตภาพเปรียบเทียบให้เห็นลักษณะดีและชั่ว วิธีการแสดงออกเช่นนี้ปรากฏเด่นชัดในวรรณคดีไทยแต่อดีต โดยใช้เป็นสื่อหลักธรรมคำสอนให้ผู้อ่านประจักษ์และเข้าถึงแนวคิดดังกล่าว ดังในโคลงโลกนิติ สำนวนเก่า ได้ใช้จินตภาพเปรียบเทียบแสดงลักษณะการกระทำที่แตกต่างกันระหว่างความดี

กับความชั่ว ดังการแสดงลักษณะการกล่าววาจาอ่อนหวาน อันเป็นการกระทำที่น่า
นิยมชมชอบ เกิดสุขแก่ตนและผู้อื่น รวมถึงทำให้มีมิตรมาก ซึ่งเป็นความดี กวีกล่าว
เปรียบเทียบลักษณะนี้กับดวงจันทร์ที่ให้แสงนวล เย็นตา ให้ความรื่นรมย์แก่ชาวโลก และ
การกระทำที่ตรงกันข้าม โดยแสดงลักษณะการกล่าววาจาหยาบคาย อันเป็นการกระทำ
ที่น่าตำหนิตัวเดียวกัน เกิดทุกข์แก่ผู้อื่น รวมถึงทำให้มีมิตรน้อย ซึ่งจัดเป็นการกระทำที่ไม่ดี
กวีกล่าวเปรียบเทียบลักษณะเช่นนี้กับดวงอาทิตย์ที่ให้แสงอันร้อนแรง จนผู้คนที่ต้องหลีกหนี
ความร้อนนั้น ดังความว่า

ได้อ่อนอมฤตถ้อย	มิตรมาก
ไดยาบคำส่ำราก	มิตรน้อย
แสงอาทิตย์จันทร์ยาก	เย็นและ ร้อนแสบ
กษัตริย์ร้ายเรียบร้อย	รอบรู้อุปมา

การสื่อแสดงการกระทำที่เป็นทุกข์โทษ หรือประโยชน์สุขที่ตรงข้ามระหว่าง
ความชั่วกับความดีนี้ กวียังคงใช้คุณลักษณะของพระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นคู่เปรียบ
ดังใน *มนุषยสรวยหรือไม่สรวย* พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ ได้กล่าวถึงการกระทำที่เป็น
“พาล” ทั้งก้าวร้าวและไม่เกรงใจผู้ใด ทำให้ผู้พบเห็นมีอยากเข้าใกล้ โดยเทียบลักษณะ
การกระทำเช่นนี้กับพระอาทิตย์ซึ่งส่องรัศมีแรงกล้าและร้อนแรง อันเป็นเหตุให้คนพากัน
หลบไปให้พ้น และเทียบความสุร่มเย็นกับพระจันทร์ ซึ่งมีรัศมีนวลอ่อน เย็นตา ทำให้
ผู้พบเห็นเกิดความชื่นบาน สุขใจ ดังความว่า

หากใครนะก้าวร้าว	และบ่เกรงหนัยใคร
พบเขาก็เขาไซ้ไร	บ่มีอยากจะพบพาล
อาทิตย์สีส่องแสง	สุระร้อนและแรงราญ
เขารื่นบ่กล้าทน	ระวิส่องประกาสุม
หน้านิ้วและคิ้วขมวด	และก็รวดระเร็วทุม
เพื่อพ้นประการุม	ระวิร้อนระอาใจ
ส่วนเจ้าศะศิธร	บมิส่องประกาไป
ราญชนนิกรให้	ระอุร้อนและรำคาญ
พิศจันทร์สีใจเย็น	กลเห็นพะธูหวาน
ชวนจิตนิกรบาน	นรยัมละไมงาม

กวีไทยสมัยหลังยังได้สืบทอดแนวคิดตามหลักพุทธศาสนา เรื่องพระพุทธรเจ้าทรงชำนะมารหรือธรรมะชนะอธรรม โดยเปรียบเทียบความดีว่าเป็น “พระ” หรือพระพุทธรเจ้ามาโปรด อันเป็นการฉายแสงธรรมให้มนุษย์ได้ประโยชน์สุข และเปรียบเทียบความชั่วเป็นมารหรือสิ่งที่คอยขัดขวางมิให้บุคคลถึงคุณงามความดี ดังความในบท “ชัยก่อกับชัยทำลาย” ใน*โคลงกลอนของครูเทพ* ได้เปรียบเทียบคู่ตรงกันข้ามระหว่าง “ชัยก่อ” อันเกิดจากการชิงชัยทางการค้า การศึกษา และการกีฬา ซึ่งก่อเกิดประโยชน์มิได้ส่งผลในทางตกต่ำ และ “ชัยทำลาย” ซึ่งเป็นชัยที่มาจากการทำงานสงคราม เป็นชัยที่ไม่มีประโยชน์สุขใด กวีสร้างจินตภาพเปรียบเทียบ “ชัยก่อ” กับพระพุทธรเจ้า และ “ชัยทำลาย” กับมาร ดังความว่า

การชิงชัยเป็นไปอยู่ทุกเมื่อ	ประกอบเพื่อพาณิขย์กิจขวาวชวน
เพื่อศึกษาเพื่อกีฬาเพื่อสากล	เพื่อชุมชนชนะนโอดโปรดมนุษย์
เป็นสั้มมากั่มมันตาพาสว่าง	เข้าแนวทางธรรมที่บริสุทธิ์
ถึงชิงชัยก็มีไช้สัปรยุทธ์	ไม่ผิดพุทธวัจนประทานไว้
ชัยเช่นนี้ดีกว่าชนะศึก	เพราะเป็นปึกแผ่นสร้างอย่างสุกล
แต่ชัยเด็กเพิกถอนกรอนบัลลย์	ทำลายล้างดังไฟประลัยกัลป์
ผลชัยสร้างสว่างเหมือนพระมาโปรด ผลชัยโหดล้างผลาญเหมือนมารบัน	
สานติสมัยไผ่ใจอยู่ทั่วกัน	สงครามนั้นใครกล้ารับว่ารัก?

การเปรียบเทียบดังกล่าวข้างต้น กวีแสดงทัศนะเรื่องการต่อสู้เพื่อมีชัย หากเป็นผลแห่งชัยชนะที่เกิดจาก “สั้มมากั่มมันตา” หรือการกระทำชอบที่เป็นคุณความดีเป็น “ทางธรรม” ย่อมก่อให้เกิดสุขและประโยชน์โดยเทียบกับบุคคลพิเศษ คือพระพุทธรเจ้า ซึ่งทรงต่อสู้หรือแสวงหาทางโมกขธรรมจนบรรลุลหรรณวพิเศษ และทรงชี้ทางสว่างหรือสั่งสอนธรรมแก่ชาวโลก เป็นแบบอย่างของการต่อสู้เพื่อความดีงามสูงสุด ส่วนผลแห่งการต่อสู้ที่มีชัยชนะ แต่ต้องแลกกับการทำลายล้างชีวิตผู้คนมิใช่ธรรม ซึ่งกวีเทียบให้เห็นว่าเป็น “มาร” หรือความชั่ว เพราะเป็นทุกข์โทษแก่ผู้อื่น

การสื่อความคิดที่เป็นคู่เปรียบระหว่างความดีกับความชั่วนี้ กวีไทยสมัยหลังได้แสดงความรู้สึกนึกคิดที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมและการเมือง โดยได้กล่าวถึงการใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง และยังแสดงทัศนะในหลากหลายลักษณะ ทั้งการชี้หน้า ปูกล้างจิตสำนึกของผู้คน รวมถึงแสดงความเชื่อมั่นที่มีต่อมวลชนว่าสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อกันในสังคมนั้น ประชาชนหรือมวลชนย่อมรู้ว่าสิ่งใดดี สิ่งใดชั่ว

ดังในบท “คำเตือน...จากเพื่อนเก่า” ใน *กวีประชาชน* ของจิตร ภูมิศักดิ์ ได้กล่าวเปรียบเทียบ
 คู่เปรียบระหว่างความดีกับความชั่วโดยสร้างสรรคจินตภาพขึ้นใหม่ว่าความดีเป็นทองแท้
 ส่วนความชั่วเป็นอาวม ดังความว่า

เสียงคนนั้นถูกปิ่น	เพราะเสียงปิ่นคำรามลั่น
ปิ่นเงยบลงสิ้นคว้น	จึงเสียงคนก้องกังวาน
ลูเอื่อยอย่าล่าออย	ตะบอยพ้อ... อายชาวบ้าน
ฆ่าคนเหมือนยักษ์มาร	ทั้งป่ายสียังชี้แย
นักสู้อย่าป้ายสี	มาสดก้นอย่างแฟร์แฟร์
พูดจริงอย่าตอแหล	เอาดีชั่วให้คนชม
มวลชนย่อมเป็นคน	มิใช่ความยโสโง่งม
ทองแท้หรืออาวม	เขาย่อมรู้กระจ่างใจ

จิตรเขียนบทประพันธ์นี้ลงพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ *ประชาธิปไตย* ฉบับ
 วันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๗ โดยใช้นามปากกา “เพื่อนเก่า” และเขียนขณะถูกจำคุกแล้ว
 ลักลอบส่งลงหนังสือพิมพ์เผยแพร่ต่อสาธารณชนหลังจากที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
 ผู้นำเผด็จการสิ้นชีวิตไปแล้ว ในบทกวีข้างต้นสื่อถึงการกระทำที่เป็นเผด็จการของชนชั้น
 ปกครองที่ถืออำนาจสูงสุด ทำให้ประชาชนต้องเดือดร้อนและถูกฆ่า แม้ฝ่ายผู้มีอำนาจ
 จะบิดเบือนข้อเท็จจริง แต่จิตรก็มั่นใจว่ามวลชนในประเทศย่อมรู้ถึงการกระทำนั้นว่า
 เป็นสิ่งดีหรือชั่ว

ในบท “วิญญาณหนังสือพิมพ์” ของจิตร ภูมิศักดิ์ได้ปลุกจิตสำนึกของ
 สื่อมวลชนให้ทำงานด้วยเกียรติและศักดิ์ศรี และพร้อมที่จะอยู่เคียงข้างประชาชน โดย
 กระทำแต่สิ่งที่ถูกต้อง กวีกล่าวเปรียบเทียบการกระทำดังกล่าวกับโคมทองที่ส่องแสงสว่าง
 นำทาง เพื่อให้ “สังฆกรรม” บังเกิดในใจของผู้คน อันเป็นอุดมการณ์ที่ถือเป็นความดีงาม
 เพราะเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดสุขและประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม และเปรียบเทียบความ
 ชั่วกับปีศาจ ซึ่งตามความนึกคิดของคนโดยทั่วไปเป็นสิ่งที่น่ากลัว กอปรกับเชื่อว่ามี
 พญาดิกรรรมอันเลวร้ายที่คอยหลอกลวงและทำร้ายคน อันเป็นการให้ทุกข์และโทษแก่ผู้อื่น
 ดังความว่า

ทวนทองต้องเป็นทวน	ที่กล้าแกร่งเป็นกลาง
เป็นทวนที่เข้าข้าง	อยู่เคียงคู่กับมวลชน

โคมทองต้องสองทาง
สาดแสงอันร้อนรน
 นี่คือจรรยาบรรณ
 คือเกียรติและศักดิ์ศรี

และสัจธรรมแก่ใจคน
ในปีศาจปลาดหนี
 อุดมการทั้งมวลมี
 อันสุดแสนจะแหวนหวง

ในการแสดงคู่เปรียบนี้กวียังคงกล่าวถึงการควบคุมใจตน ซึ่งจะต้องคอยกำกับให้อยู่กับสิ่งที่ตั้งงามและระมัดระวังตนให้ประพติอยู่ในขอบเขตที่ขอบด้วยธรรม มิให้อ่านาจมืดหรือความกลัวมานำพาไปในทางตกต่ำ โดยกล่าวเปรียบเทียบความดีที่มีอยู่ในตนกับอาวุธ อันเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันภัยให้ดำรงตนอยู่ และคอยขัดขวางหรือทำร้ายความชั่ว ซึ่งกวีเปรียบเทียบว่าเป็นผีมีฤทธิ์ มีเดชให้โทษให้ทุกขได้ หากบุคคลป้องกันตนด้วยใจที่มีธรรมจะทำให้ก้าวพ้นความชั่วได้ใกล้ “เธอ” ซึ่งก็คือคุณงามความดีดังความในบท “แต่ เธอ ผู้เลิศศักดิ์” ในดอกหญ้าสีชมพูของจินตนา ปิ่นเฉลียว ว่า

ทั้งน้ำปามาชั้นสรรพสัตว์	ทางรถกฎเปลี่ยนแห่งแสงไปทั่ว
เหนืออื่นใดใจตนที่ทนกลัว	รังไหมวรีรอทอเกินทน
แวบเดียวเขวเร่ออกนอกทางผ่าน	ครู่เดียวคร้านคิดพักจักเสียผล
นิดเดียวที่ถอยศรัทธาเสื่อมค่าตน	ใจฉ้อฉลชั่วคงเดินหลงทาง
คุณความดีที่ถือคืออาวุธ	สัปยทธภัย ผี กาลิฆาง
ธรรมแห่งใจไซจบภพนางค์	ยิ่งก้าวห่างชั่วได้ยิ่งใกล้ “เธอ”

ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ กวีได้แสดงอุดมคติแห่งชีวิตว่ามนุษย์เกิดมาเพื่อเรียนรู้และตระหนักถึงคุณค่าความดีงามของธรรมชาติซึ่งเป็นผู้ให้แก่มนุษย์ การปลูกฝังความดีงามในใจมนุษย์สามารถกระทำได้โดยใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องสอนใจหรือ “สร้างแก่นสาร” และทุกชีวิตสามารถฝึกจิตภาวนาจนเกิดปัญญาจำกัด “สัตว์ดิรัจฉาน” หรือกิเลสในจิตใจตน กวีกล่าวเปรียบเทียบเมตตากรุณา ซึ่งเป็นพลังแห่งความดี เป็นธรรมที่คำจุนโลกเพราะเมตตาคือความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข อันเป็นการกระทำที่เกื้อกูลให้คนในสังคมอยู่อย่างปกติสุขเหมือนกับฝนที่โปรยปรายให้ความชุ่มฉ่ำแก่โลกที่แห้งแล้งให้กลับฟื้นคืนชีวิตชีวา และเปรียบเทียบการกระทำความชั่วที่สร้างทุกข์โทษแก่คนในสังคมกับไฟนรกอเวจี หากเมตตากรุณาดับความทุกข์ร้อนของโลกให้เย็นลงจะกลายเป็นโลกแห่งความสุข ดังความในบท “หวังแสงดวงอะไรในชีวา” ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ว่า

เรียนรู้อะไรในชาติหนึ่ง	รู้ซึ่งคำดินฟ้ามหาศาล
ชื่นชมรสชาติของจักรวาล	สร้างแก่นสารตบะหยุดยั้ง
ทุกจึงหะชีพจรสอนตาม	จนเกิดญาณปัญญาแจ่มใส
กำราบปราบสัตว์ดิรัจฉานใน	ใจหม่อมมนุษย์หยุดยั้งที่ร้ายแรง
โปรยปรายกรุณาเมตตาธรรม	แจกฝนจำโลกอันแห้งแล้ง
ดับไฟอเวจีสี่เลือนแดง	ฉายแสงศรีอารยเมตไตรย

ความเมตตากรุณาเป็นธรรมอันดีงามที่นำพาความร่มเย็นมาสู่สังคมมนุษย์ เมื่อทุกคนมีธรรมนี้อยู่ในใจจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนและคนอื่น การสืบทอดกรรมดังกล่าวกับฝนที่ตกลงมาสู่โลกปรากฏเป็นจินตภาพเปรียบเทียบในผลงานของกวีก่อนหน้านั้น ดังในเวนิสวาทิษพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ จากคำกล่าวของนางปอร์เซียซึ่งเป็นผู้ตัดสินความระหว่างอันโตนิโอกับไชลิโอ โดยได้ขอให้ไชลิโอผ่อนสัญญาที่จะเชือดเนื้ออันโตนิโอเพื่อใช้หนี้ หากไชลิโอถามกลับว่าจะบังคับตนอย่างไร นางตอบโดยยกหลักธรรมมาแสดงว่า **“อันว่าความกรุณาปราณี จะมีใครบังคับก็หาไม่ หลังมาเองเหมือนฝนอันชื่นใจ จากฟากฟ้าสุราลัยสู่แดนดิน”** และ “ฝน” ที่ดับ “ไฟอเวจี” นี้จะนำพามนุษยชาติไปสู่ความสุขสงบ ซึ่งกวีโยงไปถึงยุคแห่งความสุขสงบในสมัยของพระศรีอารยเมตไตรย

กวียังสร้างจินตภาพเปรียบเทียบแสดงความชั่วที่สร้างทุกข์โทษแก่ตนและผู้อื่นกับไฟที่เกิดจากกิเลส ซึ่งมีพิษร้ายแรงกว่าไฟไหม้โลก และได้แสดงทัศนะให้มนุษย์มีเมตตากรุณาต่อกัน อันเป็นความดีเพราะเกิดจากจิตใจที่เป็นมิตรโดยเปรียบเทียบกับมหาสมุทร ซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ที่โอบอุ้มสรรพชีวิตต่างๆ ให้อยู่อย่างสุขสบาย ดังความในบท “ดับไฟไหม้โลก” ในบางกอกแก้วกำศรวลของอังคาร กัลยาณพงศ์ว่า

ไอ้อันคนที่มีมหิทธิพิช	กว่าฤทธิอัคคีคู่แหล่งหล้า
คือโรคไฟกิเลสमारแรงกล้า	เสรมหาอาณาจักรกลางใจ
อย่าดูร้ายให้มากมายเมตตา	กรุณาเสมอมหาสมุทรแห่งสมัย
คือไม่ชุ่มเคืองแค้นใครใคร	ละมุนละไมโมตรจิตระนิจกาล

ในบท “แต่เพื่อนมนุษย์” ในกวีศรีอยุธยา อังคารกล่าวเปรียบเทียบความดีอันเป็นการกระทำที่มีเมตตา กับ “ระบบสุริยะ” ซึ่งช่วยโอบอุ้มโลก ดวงดาว และสรรพสิ่งต่างๆ ไว้ และดีเลิศอย่าง “มนุษย์วิเศษ” ซึ่งเป็นบุคคลพิเศษที่บำเพ็ญความดีด้วยการ

ช่วยเหลือและเสียสละเพื่อผู้อื่นเพื่อมุ่งสู่โพธิญาณ ผู้ที่มีจิตเมตตาจึงเหมือนมีพระโพธิสัตว์
อยู่ในดวงจิต เพราะช่วยสร้างสุขหรือ “ดับสรวพทุกข์” และประโยชน์ที่เป็นการเกื้อกูล
ทำให้ชีวิตของคนสูงขึ้น และเปรียบเทียบความโลภซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่ประโยชน์
เกื้อกูลตนหรือผู้อื่น หากเบียดเบียนและก่อทุกข์ รวมถึงทำให้ชีวิตของคนตกต่ำ โดย
เปรียบเทียบในลักษณะการพาตึงถึงตัวละครในวรรณคดีแต่โบราณที่มีพฤติกรรม
เบียดเบียนผู้อื่นอย่างซุกซก ดังความว่า

ระบบสุริยะอย่างฟ้า	เมตตา
อุ้มโลกและดารา	อินไว้
โพธิสัตว์สุดคนนา	ใจใหญ่ ยิ่งแล
เลิศอย่างมนุษย์พิเศษไรร	ช่วยหล้าพิเศษสมัย
ใครเมตตาโลกไรร	วิเศษวิเศษวิญ์ เสมอนา
ใจกว้างผ่านภูมิิต	ใหม่แพรว
โพธิสัตว์นั่งสิงสถิตย์	ในท่าน เสมอเทอญ
ช่วยดับสรวพทุกข์แล้ว	ทั่วหล้าอัญชลี
โถมฝึกกลางป่าช้า	เอาอะไร ไปฤา
แม้แต่ภูลิเอาไป	ไปได้
ซุกซกโลกอจินโดย	ตายเปล่า เปลืองแล
ลิ้มเพื่อนมนุษย์สิ้นไร้	ชื่อไร่มนุษย์โจน

อังคารพาตึงถึงพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญความดีด้วยเมตตากรุณา เพื่อ
เปรียบเทียบให้เห็นพลังของเมตตา หากบุคคลมีใจมุ่งอนุเคราะห์และเกื้อกูลผู้อื่นโดย
ปราศจากเงื่อนไข จะทำให้โลกเกิดสันติสุข และพาตึงหรืออ้างถึงซุกซกมาเป็นคู่เทียบ
แสดงความตรงกันข้ามระหว่างการให้ด้วยจิตกุศลกับความโลภโดยเทียบกับพฤติกรรม
การเป็น “ผู้ขอ” ของซุกซก อันเป็นวิธีการสืบทอดด้วยการพาตึงถึงบุคคลพิเศษและ
ตัวละครในวรรณคดีโบราณมาสื่อความหมายหรือเป็นภาพเปรียบเทียบถึงการกระทำ
ของคนในสังคมร่วมสมัยระหว่างผู้ที่ให้ที่กระทำประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นกับผู้ที่มีความโลภ
กระทำการอันเป็นทุกข์โทษแก่ผู้อื่น

อังคารยังกล่าวเปรียบเทียบคู่เปรียบระหว่างความดีกับความชั่วตามหลัก
พุทธธรรม โดยพิจารณาที่เหตุและผลของการกระทำ เหตุเกิดจากใจ หากใจมีดีบอดใจชั่ว
จะทำให้การกระทำทั้งกายและวาจาเกิดเป็นทุกข์และโทษติดตามตนเหมือนล่อหลุมตาม

รอยเท้าโค ถ้าใจบริสุทธิ์จะทำให้การกระทำทั้งกายและวาจาเกิดเป็นสุขและประโยชน์ อยู่เสมอเหมือนแสงที่ก่อให้เกิดเงาติดตามเป็นปกติวิสัย อันเป็น “กุศลทิพย์” ความดี และความชั่วที่ตรงข้ามนี้เกิดจากการกระทำ หากทำความดีย่อมได้ดี ทำความชั่วย่อมได้ชั่ว ดังความในบท “กู่ดวงใจ” ใน*ปณิธานกวี*ว่า

(๑) สรรพธรรมะทั้งหลายได้หัล้า	(๒) สรรพธรรมะทั้งหลายได้หัล้า
หัวหน้าคือใจเป็นใหญ่หลวง	หัวหน้าคือใจเป็นใหญ่หลวง
ประเสริฐสุดสำเร็จทั้งปวง	ประเสริฐสุดสำเร็จทั้งปวง
เพราะดวงใจทำสำคัญจริง ๆ	เพราะดวงใจทำสำคัญนัก ๆ
ถ้าจิตระอำหิตมีดมีดร้าย	ถ้าจิตคิดโลภโลภชั่ววิรุทธิ์
จุดหมายก็ร้ายระยาไปทุกสิ่ง	มุ่งวิมุติจุดหมายทิพย์สูงศักดิ์
กายวจีกรรมกระทำโลนลิ่ง	กายวจีกรรมกระทำนั้นจัก
ยิ่งนำพิษทุกข์อุกปล้นใจ ๆ	ชักนำเกษมสุขสู่เสมอไป ๆ
เล่ห์ลัทธิหมุนตามรอยตีนวัว	เปรียบใจอรุโณทัยเจิดฉาย
มีนมัวลากแอกอันหนักใหญ่	แสงเกิดเงาโชรตามปกติวิสัย
คือทุกข์บาปร้ายไหม้ตามไป	คือกุศลผลทิพย์ของดวงใจ
ทุกสมัยเวรกรรมมีดงำเอ๋ยฯ	ตามไปเกษมสุขทุกปีปีกลบฯ

การสื่อความคิดตรงกันข้ามดังกล่าวข้างต้น อังคารได้สืบทอดแนวคิดและจินตภาพมาจากพุทธวจนะบทหนึ่งในคาถาพระธรรมบท ยมกวรรคว่าด้วยคู่แข่งความดีและความชั่ว ซึ่งความในคาถานั้นมีว่า

ถ้าบุคคลมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม ทุกข์ย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้น เหมือนลัทธิหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้ลากเกวียนไปอยู่ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจผองใส กล่าวอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม สุขย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะสุจริต ๓ อย่างเหมือนเงามีปกติไปตาม ฉะนั้น (พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๑, ๒๕:๒๖, น. ๖)

ความเดิมข้างต้นเป็นคาถาที่เป็นพระพุทธพจน์ อังคารได้นำคาถาพระธรรมบทมาใช้สร้างพลังการสื่อสารในสังคมร่วมสมัย โดยได้พยายามชี้แนะให้มนุษย์ใส่ใจในการพัฒนาดวงจิต เพราะสรรพสิ่งทั้งปวงที่มากระทบและกระทำให้สุขหรือทุกข์ล้วนเกิดแต่จิตใจ หากมีใจสว่างหรือใจบริสุทธิ์ย่อมพบกับสันติสุข ถ้ามีใจมืดหรือใจชั่วร้าย

ย่อมพบกับบาปทุกข์ อังคารจึงชี้แนะให้ “ดับเหตุบาปกรรมเวรทุกสมัย” แล้ว “เร่งเจริญเมตตาสมาธิพิเศษ” ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้โลกมนุษย์เกิดสุขและสันติ

อังคารยังนำคำสอนทางพุทธศาสนาที่เปรียบเทียบสัตว์โลกผู้เป็นเวไนยนิกร คือ หมูแห่งผู้ที่ควรรับคำแนะนำหรือรู้พระธรรม ซึ่งชนเหล่านั้นมีต่าง ๆ กันเปรียบได้กับดอกบัว ๓ จำพวก ในบท “ปัญญาที่เหนือกว่าเวไนยสัตว์” อังคารได้กล่าวถึงมนุษย์หลงผิดเพราะอวิชชา โดยมีดวงตาที่มองไม่เห็นธรรม จึงยังคงติดอยู่ในบ่วงแห่งตัณหา ซึ่งเทียบได้กับดอกบัวที่จมอยู่ในตมและกลายเป็นอาหารเต่าปลา ไม่มีวันโผล่พ้นน้ำขึ้นมาได้ ส่วนผู้ที่เข้าถึงหลักธรรมอย่างแท้จริงหรือ “เห็นแจ้ง” ในสภาวะธรรมและความจริงโดยใช้ปัญญาสู่ทางอันประเสริฐนั้นเทียบได้กับดอกบัวที่โผล่พ้นน้ำ มีความงามที่สร้างสุขให้แก่ผู้อื่น กวีได้แสดงคุณลักษณะอันตรงกันข้ามนี้ โดยสื่อแสดงถึงการกระทำที่เป็นทุกข์โศกและสุขประโยชน์ ดังความว่า

(๑) ธรรมะอันไร้สาระแก่นทิพย์

หยิบยกว่าวิเศษสุดลึกซึ้ง

สรรเสริญอเวชัยีดาวดิงส์

ซึ่งมีจกาทิฏฐินันอันตราย

เหยียบย่ำทำร้ายพระนิรพาน

เทอดสกุลมารกิเลสหลากหลาย

เห็นแดดพิษผ่าวร้อนมากมาย

ว่าสายธาราน่าอาบกิน

ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตต่างต่าง

แอบอ้างอย่างกุศโลิเศษศิลป์

ยกย่องอำมหิตฤทธิ์ถ้อยทมิฬ

เหยียบสิ้นทุกเมตตากรุณา

หวังใจจะไปทีประเสริฐ

ต้องเวียนเกิดว้ายวิญญะแห่งตัณหา

อกจะอดอภุศลพิษอวิชชา

เพราะดวงตาเห็นผิดจินนินทรีย์

คือปทุมจมตมสุดต่ำด้อย

หน่อน้อยเต่าปลากินสิ้นขวัญ

เป็นปทปรมะอเนกอนันต์

อันควรยั้งต้องทั้งนรกานต์

(๒) ธรรมะเปี่ยมล้ำสาระแก่นทิพย์

หยิบยกว่าประเสริฐวิเศษวิศาล

แปดหมื่นสี่พันธรรมชั้นธูปาน

หว่านสัมมาทิฏฐิสติปัญญา

เทอดทูนอมตะพระนิรพาน

ประหารกิเลสมารตัดตัณหา

เห็นแจ้งสภาวะธรรมนานา

ตามฐานะสัจจะจริงจัง

เจริญจิตคิดแต่เมตตากรุณา

สร้างมหากุศลให้โลกาลัง

ปราบปรามอำมหิตอสรพิษพัง

สังฆธรรมสิ้นฤทธิ์พิสดาร

แมนแล้วไปแล้วที่ประเสริฐ

เวียนเกิดเพื่ออาสวะอวสาน

ประโยชน์ยิ่งทุกสิ่งแด่จักรวาล

สุนิรพานผ่านปรมาตมันต์

คือปทุมทองผุดผ่องพ้นน้ำ

งามเลิศล้ำปฏิภาณมหิทิมหันต์

เป็นอุคสมฤตินญมหัตศจรรย

สัพพัญญูแย้มพระโอษฐ์เอย

การสื่อแนวคิดเรื่อง “ธรรมะอันไร้สาระแก่นทึพย์” กับ “ธรรมะเปี่ยมล้นสาระแก่นทึพย์” นี้ กวีแสดงให้เห็นถึงการกระทำอันตรงกันข้ามระหว่าง “มิจฉาทิฏฐิ” กับ “สัมมาทิฏฐิ” โดยใช้การสร้างจินตภาพเปรียบเทียบสื่อความคิดให้เห็นถึงการกระทำที่ผิดและถูก ซึ่งเป็นสื่อแทนความชั่วกับความดี โดยใช้จินตภาพเปรียบเทียบที่สื่อแนวคิดเรื่องนรก-สวรรค์ตามคติทางพุทธศาสนา จากความหลงผิดอันเนื่องมาจากการความเขลาทำให้กระทำผิดพลาด โดยกวีแสดงภาพตรงข้ามว่า “สรรเสริญอเวจี – ขยี้ดาวดั่งส์” อันสื่อความคิดแทนสิ่งที่เปี่ยมนามธรรมคือ “นรกอเวจี” เป็นความชั่ว แต่ด้วยเห็นผิดเป็นชอบจึงหลงสรรเสริญว่าดี ในขณะที่ “ดาวดั่งส์สวรรค์” เป็นความดี หากเห็นผิดเป็นถูกจึงเหยียบย่ำทำลายว่าชั่ว และภาพตรงข้ามระหว่างการปฏิบัติในทางที่เป็นอธรรมคือ “เหยียบย่ำทำร้ายพระนิรพพาน” กับธรรมะคือ “เทอดทูนอมตะพระนิรพพาน” พระนิรพพานหรือพระนิพพานเป็นคำเปรียบเทียบแทนความดี และการปฏิบัติที่เป็นอธรรมยังกระทำโดย “เทอดสกลมารกิเลสหลากหลาย” กับธรรมะนั้น “ประหารกิเลสมาตัดต้นหา” กิเลสหรือคำที่กวีเปรียบเทียบว่าเป็นมารนี้แทนความชั่ว รวมถึงการสร้างสรรคจินตภาพขึ้นใหม่โดยเปรียบเทียบความชั่วว่าเป็น “อสรพิษ” ซึ่งการปฏิบัติธรรมะที่มีแก่นสารได้ “ปราบปรามอำมหิตอสรพิษพัง” ตลอดจนใช้คำเปรียบเทียบที่มีคุณสมบัติเด่นระหว่างความร้อนกับเย็นมาเป็นสื่อเปรียบแทนความชั่วกับความดี เมื่อการปฏิบัติธรรมะที่ไร้แก่นสารเห็น “แดดพิษ” หรือความชั่วเป็น “สายธารา” หรือความดี

ในการแสดงคู่เปรียบระหว่างความดีกับความชั่ว ยังคงยังคงพาดพิงหรืออ้างถึง “พระโพธิสัตว์” เป็นสื่อเปรียบแทนความดีและ “มาร” หรือ “พญามาร” และ “ผีนรก” มาแทนความชั่ว ดังความในบท “จะถูกขยี้ม้วยด้วยกิเลสมาร” ว่า

(๑) โลกมักมากบริโภคอาหาร
 เกียจคร้านการงานทุกข์ทอดย
 ความเพียรเหียนเตียนสุดต่ำด้อย
 พลอยเห็นกิเลสว่าวิเศษดี
 เมามหกมุนรูปรสกลืนเสียง
 หลงไหลเพียงสิ่งเลิศประเสริฐศรี
 ระวังเหลือลิมสำรวมอินทรีย์
 จะถูกขยี้ม้วยด้วยฤทธิ์มาร
 เสมอมหาวายุดุร้ายจัด
 พัดไม้ซี้ไรคล้มอวสาน

(๒) ถ้ารู้ประมาณการบริโภค
 สิทธิโชคศรัทธาพระธรรมชั้น
 เฝียวบพร้อมวิริยะทุกคืนวัน
 หมั่นสมาธิสำรวมอินทรีย์
 เลิกเมามหกรูปรสกลืนเสียง
 เพียงอุปทานกิเลสมีเศษศรี
 พญามารร้ายไม่อาจย่ำยี
 พันฤทธิ์ผืนรอกหมกไหม้ใจ
 เสมอมหาวายุดุร้ายจัด
 จะพัดเทือกผาหลงล้มเอน

ความเป็นมนุษย์แตกแยกหลากหลาย
หนักจักจวนรณานต์ตลอดกาลปี

ความเป็นมนุษย์ถึงจุดหมายชัย
ไปตามรอยโพธิสัตว์สวัสดิ์

อังคารกล่าวถึงผู้ที่หลงยึดติดอยู่กับ "กิเลส" หรือรูป รส กลิ่น เสียง โดยเปรียบเทียบ สิ่งเหล่านี้กับ "มาร" ซึ่งเป็นความชั่วร้ายบนทอนชีวิตมนุษย์หรือนำพาชีวิตไปในทางตกต่ำ อันเปรียบเสมือน "ไม้ซีไรต์" หรือผู้ร่อน ไม่มีความแข็งแรง เมื่อถูกลมพายุแรงก็หักล้มทันที แต่ถ้ามนุษย์เลิกมัวเมาลุ่มหลงในกิเลสตัณหา ไม่เกิด "อุปาทาน" หรือความยึดมั่น กิเลสที่เป็นความชั่วร้าย ซึ่งก็เปรียบเทียบกับเป็น "พญามาร" และ "ผีรอก" มิอาจกระทำต่อชีวิตมนุษย์ได้เปรียบเสมือนภูเขาสูงใหญ่แม้ถูกพายุร้ายแรงเพียงใดก็ไม่หักโค่นลงได้ ชีวิตมนุษย์จะมีความสมบูรณ์หากตามแบบอย่างคนดีพิเศษหรือ "พระโพธิสัตว์" อันเป็นสื่อแทนความดีที่จะนำพาชีวิตสู่ความสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ก็ยังสื่อความคิดเปรียบเทียบคู่เปรียบระหว่างความดีกับความชั่ว ในลักษณะที่เป็นการปลุกปลอบขวัญเพื่อนร่วมโลก ดังความในบท "เพลงเปลญวน" ในเพียงความเคลื่อนไหว ของนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้ขับบทเพลงเป็นสื่อแสดงความทารุณโหดร้ายของสงครามและปลอบโยนผู้ประสบชะตากรรมไปพร้อมกัน ในการกล่าวปลอบนั้นได้สร้างจินตภาพเปรียบเทียบและใช้เสียงของคำสื่อความหมายระหว่างมือที่แกร่งไกรสลายเปลงเป็นมือแห่งความดีหรือ "มือพรหม" ซึ่งเป็นผู้สร้างโลก มิใช่ "มือพราณ" หรือความชั่วที่ทำลายล้างชีวิตผู้อื่น เป็นมือแห่งธรรมะหรือ "มือมารดร" ที่คอยปกป้อง ค้ำครองดูแลมิใช่ "มือมาร" หรือธรรมที่ล้างผลาญให้สิ้นสูญ ดังความว่า

ทุกสายธารสุนทรีย์หรือพลัง

มือที่รังสลายเปลงให้อ่อน

มือที่ลบโลกแล้งแห้งและเปื้อน

เนรมิตมิให้เหมือนเมื่อวันก่อน

คือมือพรหมมิใช่พราณเทียรวารรอน

มือมารดรมิใช่มารผลาญให้กันหน

เปลญวนเคยเอื้อระเหยกล่อมน้องนอนเปล

โอบะเห่เอละข้า น้องขยาดิน

เดี่ยวกษัใหญ่มันจะตื่นขึ้นมายน

มันจะกินโลกเกลี้ยงเพียงชั่วคืน

การสื่อความคิดเรื่องความดีกับความชั่ว โดยพิจารณาจากผลของการกระทำนั้น กวียังแสดงคู่เปรียบด้วยการใช้สื่อเปรียบในรูปของความสว่างกับความมืดโดยเทียบ “บาปกรรม” ซึ่งบาปนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดถึงทุกติ หรือไปในทางตกต่ำ เป็นอกุศลกรรมหรือความชั่ว กวีเปรียบเทียบว่าเป็นความมืด อันทำให้มองไม่เห็นสิ่งใด และเทียบ “กุศลกรรม” หรือผลของความดีที่ส่งผลให้เกิดความเจริญเพิ่มพูนหรือไปในทางที่สูงขึ้นว่าเป็นเหมือนแสงสว่างที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนและผู้อื่น ดังความใน *ประคำกรอง* ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ว่า

ให้บาปกรรมวานนี้เคยมีนั้น	ดังตะวันตกดินสิ้นแสงเผย
กุศลกรรมวันนี้ที่ขึ้นเขย	ผ่องรำเพยเพียงอรุณอุณา
ครั้งก่อนคอยรังควาญล้างผลาญเขา	บัดนี้เรารักใคร่ได้หรรษา
สิ้นเราเขาคอยแต่แผ่เมตตา	โลกนี้สว่างขึ้นชั่วช้าส่ำราญ

ในแง่ของการดำรงชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน กวีไทยสมัยใหม่ได้สื่อแสดงความคิดที่เกี่ยวข้องกับความเจ็บป่วยทางจิตวิญญาณของมนุษย์โดยชี้ให้เห็นว่า คุณธรรมความดีงามทั้งปวงอันมีอยู่ในจิตมนุษย์กำลังถูกความชั่วเข้าทำลายให้เสื่อมสูญสิ้นไป ผู้คนเริ่มหมดหวังหรือสูญเสียพลังแห่งใจที่จะดำรงอยู่เพราะหมดศรัทธาต่อความดีงาม และมีรู้จะมีหนทางใดช่วยกอบกู้ให้กลับคืนสู่ภาวะเดิมได้อีก ดังความในบท “ชีวิตปริศนาหล้า” ใน *มั่วก้านกล้วย* ของไพโรจน์ทร์ ขาวงามว่า

ยุคอารยธรรมป่วยไข้	ชื่นชม
ดวงจิตก็ต่างตรม	โตรดเคี้ยว
ชีพมีวิถีระทม	เที่ยวท่อง
ท่องเที่ยวทุกคำเข้า	ชุ่มน้ำตาสมัย
สมัยจิตวิปริตอ้าง	ว่างนั้
โดดเดี่ยวเดียวดายอะดัก	ดาวดิน
ชีวิตประเดี่ยวยรัก	ประเดี่ยวนาย
เดี่ยวสุขเดี่ยวทุกข์สิ้น	กระหน่ำซ้ำสงสาร
วิญญูเณญจโรคร้าย	แรงรุม
ชีวิตถูกไฟไหม้	สาปไหม้
ละเมอละโมภุม	พยาธิ
กุมเคราะห์กุมกรรมไว้	กับหวังโคกศัลย์

สรวงสวรรค์ในอกเศร้า	หนาวแสน
ขุมนรกขยายเขตแดน	ลวงล้ำ
ภูตผีอียศแทน	ทวยเทพ
วิบัติวิบากกรรมซ้ำ	หมิ่นไหม้แสนหมอง
นรกจองจับเนื้อที่	สวรรค์ถอย
สวรรค์หดถดหนีรอย	นรกสร้าง
นรกกรร่งโรจน์สอย	สวรรค์ลุ่ม
สวรรค์เจียบเยียบเย็นร้าง	นรกเรื้อเรื้อโร
หมอไหนจักอาจอ้าง	อวดยา
นักรบไหนจักมา	กอบกู้
ทางไหนจักนำพา	โลกรอด
คำตอบก็คำรู้	ก็ถ้อยถกผืน
วันเลื่อนเดือนลวงแล้ว	ปีละลาย
ละแห่งละเทียนพราย	พรางฟ้า
ละแห่งละเทียนวาย	จั่วยอด
ชีวิตปริศนาหล้า	มุ่งหน้าไป

ในบทกวีข้างต้น ไพบรินทร์ ขาวงามเสนอภาพชีวิตและจิตวิญญาณของมนุษย์ว่าประสบอยู่กับความทุกข์เดือดร้อนต่างๆ อันเป็น “ยุคอารยธรรมป่วยไข้” โดยเฉพาะการป่วยทางใจนั้นรุนแรงถึงกับสูญเสียสันติภาพในความคิด กวีกล่าวเปรียบเทียบโดยใช้ นรกและสวรรค์เป็นสื่อเปรียบอันเป็นไปตามความคิดเรื่องบาปบุญกับการไปสู่นรกและการไปสู่สวรรค์ ตามคติทางพุทธศาสนาบาปหรืออกุศลกรรมเป็นความชั่วจะสัมพันธ์กับการไปนรก ส่วนบุญหรือกุศลกรรมเป็นความดีจะสัมพันธ์กับการไปสู่สวรรค์ เมื่อ “สรวงสวรรค์” ที่เป็นคุณธรรมความดีในใจของมนุษย์ในภาวะของสังคมปัจจุบันเกิดป่วยไข้ เพราะถูก “นรก” ซึ่งเป็นความชั่วเข้ารุกรานจนทำลาย “สรวงสวรรค์” ไปสิ้น ดังกวีใช้ถ้อยคำตรงข้ามแสดงความเสื่อมถอยของคุณธรรมว่า “นรกสร้าง-สวรรค์ถอย” “นรกกรร่งโรจน์-สวรรค์ลุ่ม” และ “นรกเรื้อเรื้อโร – สวรรค์เจียบเยียบเย็นร้าง” รวมถึงการใช้ “ภูตผี” เป็นสื่อเปรียบแทนความชั่วว่า “อียศ” กว่า “ทวยเทพ” ซึ่งเป็นสื่อเปรียบแทนความดี

การสื่อความคิดที่เป็นคู่เปรียบระหว่างความดีกับความชั่วนี้ กวีไทยจะแสดงลักษณะและผลของการกระทำ หากเป็นการกระทำที่เป็นศรีและมงคลแก่ตัวก็จัดเป็นความดี ถ้าเป็นการกระทำที่เป็นกาลิและอัปมงคลแก่ตัวก็เป็นความชั่ว เมื่อกล่าวถึง

สังคมในวงกว้างการกระทำความดีจะก่อให้เกิดเป็นความสุขความเจริญให้แก่สังคมและโลก ส่วนการทำความชั่วจะเป็นเครื่องทำลายสังคมและโลก การสื่อความคิดแสดงความคิดและความชั่วที่ตรงข้ามนั้น ก็จะได้แสดงให้เห็นลักษณะที่เป็นการชี้้นำให้คนทำความดีและละทิ้งความชั่ว หรือการแสดงผลที่เกิดจากการทำความดีกับความชั่ว รวมถึงการต่อสู้ระหว่างความดีกับความชั่วในบริบทของสังคมการเมือง ตลอดจนในมโนสำนึกของคนในสังคมปัจจุบัน

การสื่อความคิดนี้ยังแสดงให้เห็นวิถีคิดของกวีไทย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางพุทธศาสนาเรื่องพระพุทธเจ้าทรงชำนะมารหรือธรรมะชนะอธรรม กวีจะกำหนดให้พระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าเป็นสื่อแทนความดี และมารเป็นสื่อแทนความชั่ว รวมถึงได้นำเรื่องนรกสวรรค์มาเป็นคู่เทียบแสดงความตรงข้ามระหว่างความชั่วกับความดี ตลอดจนนำสภาพทางธรรมชาติที่โอบอุ้มเกื้อกูลสรรพชีวิตอื่นๆ หรือทำลายชีวิตของผู้อื่นมาแสดงจินตภาพเปรียบเทียบเพื่อสื่อความเป็นคู่เปรียบเทียบที่ทำให้การสื่อสารเข้มข้น การสร้างจินตภาพเพื่อแสดงคู่เปรียบดังกล่าวมีทั้งการสืบทอด การสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ รวมถึงการนำจินตภาพเดิม ซึ่งบางส่วนได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาโดยตรงมาใช้เพื่อสื่อสารเชิงชี้แนะให้แก่คนในสังคมร่วมสมัย

ระบบคิดที่เป็นคู่เทียบระหว่างความดีกับความชั่วในผลงานของกวีแต่อดีตมุ่งเน้นผลการปฏิบัติตนของบุคคลว่าส่งผลอันเป็นประโยชน์สุขหรือทุกข์โทษแก่ผู้อื่น ในขณะที่กวีไทยสมัยหลังมองผลการกระทำที่เป็นสิ่งดีและชั่วในสังคมวงกว้าง ทั้งที่มาจากกลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมืองการปกครองกระทำต่อประชาชนและการประพฤติปฏิบัติตนของคนทั่วไปว่าอยู่ในธรรมหรือละเว้นธรรม ส่วนกวีไทยสมัยใหม่มุ่งกระตุ้นเตือนให้คนในสังคมร่วมสมัยตระหนักถึงการทำความดีเพื่อมวลมนุษยชาติและเลิกการทำความชั่วที่เป็นการทำลายโลกและสังคมมนุษย์

๒. ความสูงส่ง – ความต่ำต้อย

โครงสร้างหรือระบบขนานของสังคมไทยมีอิทธิพลต่อการสื่อความคิดหรือทัศนะของกวีโดยเฉพาะโครงสร้างสังคมศักดินาที่กำหนดบทบาทและสถานะของบุคคลตามชั้นทางสังคม ซึ่งสื่อแสดงด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น สถานภาพ ยศถาบรรดาศักดิ์ เกียรติยศ รวมถึงความมั่งคั่งที่แตกต่างกันของชนในแต่ละชั้น (สุพัตรา สุภาพ, ๒๕๓๖, น. ๓๑) นอกจากนี้ยังมีค่านิยมซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากโครงสร้างดังกล่าวมาเป็นเกณฑ์

แบ่งแยกชนชั้น หรือกำหนดความแตกต่างของบุคคลในสังคม กวีซึ่งอยู่ในฐานะสมาชิกของสังคมย่อมตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสภาพการณ์ทางสังคมแห่งยุคสมัยนั้นด้วย

การแสดงความแตกต่างหรือความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคม กวีจะถ่ายทอดความคิดเห็น ความรู้สึก โดยการอ้าง “ศักดิ์” หรือฐานะที่สูงหรือต่ำต้อยในสังคม วิธีการตัดสินว่าสูงศักดิ์หรือต่ำศักดิ์มีปัจจัยทั้งทางชาติกำเนิด บทบาททางสังคม และเศรษฐกิจ การแสดงความคิดดังกล่าวนี้ กวีอาจจะสื่อสารกับผู้อ่านโดยตรงหรือผ่านทัศนะของตัวละครในงานประพันธ์นั้น โดยใช้วิธีการสร้างจินตภาพเปรียบเทียบแสดงความเป็นคู่เปรียบในรูปของความสูงส่งกับความต่ำต้อย ดังเช่นการกล่าวเปรียบเทียบแสดงอหังการในศักดิ์หรือฐานะที่สูงกว่า มีกล่าวใน *ตำนานศรีปราชญ์* จากกรณีศรีปราชญ์พิพาทกับนางสนม เพราะไปพูดจาเกี่ยวพาราสี นางสนมได้แต่งโคลงดูหมิ่นว่า

หะยากระต่ายเด่น	ชมจันทร์
มันบเลียมตัวมัน	ต่ำต้อย
นกยูงหากกระสัน	ถึงเมฆ
มันบเลียมตัวน้อย	ต่ำต้อยเดียวจรจัน

ข้อความข้างต้นเป็นความปริภาษโดยยกฐานะมาเป็นเครื่องมือต่อว่า โดยตัวบทย้ำถึงความไม่เจียมตน ต่ำต้อยอยู่หลายครั้ง และสร้างจินตภาพเปรียบเทียบแสดงฐานะของคู่กรณีกับตน โดยใช้คู่เปรียบ “กระต่าย” ซึ่งหมายถึง “จันทร์” และ “นกยูง” ซึ่งคิดผูกพันอยู่กับ “เมฆ” มาแสดงความต่าง อันเป็นการเทียบกับพฤติกรรมของสัตว์ที่มีต่อธรรมชาติ กล่าวคือกระต่ายนั้นในเวลากลางวันจะชอบออกมากระโดดโลดเต้นชมแสงจันทร์ กวีไทยแต่อดีตนิยมแสดงลักษณะอาการดังกล่าวไว้ เช่น *โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์* ว่า “ต่ายเด่นลองเชิงโหล่ โลดเลี้ยวชมจันทร์” หรือใน *กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง* กวีพรรณนาถึงสัตว์ชนิดนี้ว่า “กระต่ายหลายพงศ์พรรค เต็มชมจันทร์หันตัวตาม ช่อมั้มชมเหลื่อหลาม ยามออกเล่นเต้นชมกัน” ส่วนนกยูงนั้นจะรำเริงและดีใจเมื่อเห็นเมฆแห่งฤดูฝน เพราะฤดูนี้เป็นฤดูผสมพันธุ์ของมัน แต่ด้วยความต่างแห่งถิ่นที่อยู่ของสัตว์กับสิ่งที่ผูกพัน จึงเกิดการนำมาเปรียบเทียบเพื่อแสดงถึงฐานะของบุคคลที่ต่างกัน โดยเฉพาะการใช้เปรียบเทียบผู้ชายที่หมายปองผู้หญิงที่มีฐานะสูงกว่า

ในแง่ของการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงนี้ กวีซึ่งเป็นผู้ชาย จะสื่อแสดงความรู้สึกผิดหวังในตัวนางที่รักเพราะ “ไฉ่สุดคิดสุดฤทธิ์เหินสุดรัก เพราะตำ ภัทรรไม่มีศักดิ์เสมอเหมือน” การสื่อความคิดว่าตน “ต่ำภัทรร” นี้สัมพันธ์กับค่านิยมของ สังคมไทยที่นิยมนับถือคนที่ความมีหน้ามีตาในสังคมอันหมายถึงมี “ศักดิ์” หรือมีฐานะ ทางสังคมสูง ความคิดของฝ่ายชายที่คิดว่าตน “ไม่มีศักดิ์เสมอเหมือน” นั้น ได้กล่าวเป็น คู่เปรียบตามขนบการสร้างงานของกวีแต่ก่อนระหว่างนกยูงหมายปองแสงอาทิตย์ และกระต่ายหมายปองพระจันทร์ ดังความในเพลงยาวเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ ว่า “แสนรัก จะร่วมเรือนเหมือนบุหร่ง ที่พิศวงพานูมาศประภัสสร เมื่อเลี้ยวลับสี่ขรินลงรอนรอน สุดอาวรณ์ที่นกยูงจะมุ่งปอง” และ “แสนวิตกเหมือนกระต่ายที่เฝื่อน แสงพระจันทร์งามจร เวหาศห้อง พระจันทร์อยู่สำคัญวิมานทอง ฤจะลองใจหมายกระต่ายดง” มาเป็น คู่เปรียบแสดงความแตกต่างทางฐานะของคนในสังคม

กวีสมัยต้นรัตนโกสินทร์แสดงฐานะสูงค่าของบุคคลที่ชาติตระกูล ซึ่งเป็น สถานะที่ได้มาโดยกำเนิดหรือเป็นการสืบเชื้อสายที่อยู่ในวงศ์ตระกูล เผ่าพันธุ์หรือเชื้อชาติ นั้นๆ ดังในรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ ตอนที่ดาบสทั้งสี่พบบริดาพญานาค สมสู่อยู่กับงูดินก็เห็นว่าผิดวิสัยหรือลักษณะที่เป็นอยู่ ได้กล่าวถึงการกระทำนั้นว่า “เหตุไร วิสัยนาคิน มายินดีด้วยชาติอันต่ำพงศ์ ไม่คิดสงวนศักดิ์รักษาทัว กลัวทำให้เสียเผ่าหงส์” ความต่างตระกูลนี้ กวีใช้สื่อเปรียบกับหงส์มาเป็นคู่เปรียบ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกานัน เป็นสัตว์ที่มีรูปอัปลักษณ์จากชนที่มีสีดำสนิท และมีพฤติกรรมชอบโฉบเฉี่ยวเพื่อลักขโมย ของไปต่างๆ หน้า กางจึงมีลักษณะด้อยทั้งรูปลักษณ์ ฐานะและศักดิ์ศรี ในขณะที่หงส์เป็น สัตว์ที่มีรูปร่าง สวยสง่า มีคอยาว ระเหิดระเหิง ขนกายขาวสะอาด มีเสียงร้องไพเราะ และรักความสะอาด หงส์ซึ่งเป็นสัตว์ในจินตนาการจึงมีความงดงามและสูงส่งในฐานะ ที่เป็นพาหนะของเทพเจ้า ลักษณะเด่นของหงส์นี้จึงเป็นที่นิยมนำมาเป็นคู่เปรียบเพื่อ แสดงความตรงกันข้ามกับกานในเรื่องรูปลักษณ์และศักดิ์ตระกูลของบุคคล

การสื่อแสดงความสำคัญของชาติตระกูลที่สูงส่งยังปรากฏในอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อท้าวกูเรปันทราบบว่าท้าวดาหยาภนางบุษบาให้เป็น คู่ครองแก่จรงกาได้กล่าวแสดงความคิดเห็นโดยให้เหตุผลว่า “จรงกาซึ่งจะมาร่วมวงศ์ ชั่วทั้งรูปทรงแลศักดิ์ศรี” และ “ทั้งสุริยวงศ์พงศ์เผ่าก็ต่ำกว่า จะเปรียบข้างพาราเขตชั้นที่ กับเมืองขึ้นของเราก็คู่เท่ากัน” ด้วยถือว่ากษัตริย์วงศ์อัสสัมคณา ซึ่งเป็นเชื้อสายของ เทพยดา เป็นวงศ์กษัตริย์ที่สูงส่งเหนือกว่ากษัตริย์วงศ์อื่น ถึงแม้ว่าจะเป็นกษัตริย์เช่นกัน

หากมิได้อยู่ในวงศ์เทวัญก็ถือว่าต่ำศักดิ์ และสร้างจินตภาพเปรียบเทียบแสดงความไม่คู่ควรที่แตกต่างกัน ทั้งชาติตระกูลและรูปลักษณะระหว่างจรากับนางบุษบาว่า **“ตั้งเอาปัดมาปนกับมณี ไม่ควรที่จะให้ครองกัน”** ปัดหรือลูกปัดเป็นแก้วที่ไม่มีราคา หากนำมาปะปนกับแก้วมณี ซึ่งมีราคาย่อมทำให้มณีเสื่อมค่าลง ลูกปัดอย่างจราก็ไม่มีค่าที่จะเทียบเคียงกับแก้วมณีอย่างนางบุษบาได้

นอกจากนี้ก็ยังสร้างจินตภาพเปรียบเทียบแสดงศักดิ์ตระกูลฝ่ายจรกา ซึ่งต่ำกว่าวงศ์อัสสัณเดหว่า ดังความในสารที่ท้าวล้าส้าเซษฐาของจรกาส่งมา มีความตอนหนึ่งว่า “วงศ์ระตูไม่คู่เคียงบุญ ต้องเคียงขุนบทมลย์พระภุช” โดยกล่าวเป็นคู่เปรียบว่า **“ตั้งจอมปลวกกับพระสุเมรุมาศ ตั้งชาติมฤคกับไกรสร ตั้งพื้นปึกพิกับอัมพร”** อันสื่อความคิดที่ตระหนักถึงศักดิ์ตระกูลฝ่ายตนนั้นต่ำกว่ามากมิจึงเทียบเคียงกับฝ่ายวงศ์เทวได้ วงศ์ระตูเป็นตั้งจอมปลวกอยู่ต่ำเตี้ยบนพื้นดินไม่อาจเทียบวงศ์อัสสัณเดหว่า ซึ่งเป็นภูเขาพระสุเมรุอยู่บนสรวงสวรรค์ เป็นกวางที่มีเผ่าพันธุ์ และความหาญกล้าไม่อาจเทียบไกรสรที่เป็นราชสีห์ตระกูลสูงและมีอำนาจทอหนาภาพที่เหนือกว่าสัตว์ทั้งหลาย และเป็นพื้นดินอยู่ต่ำเตี้ยไม่อาจเทียมแผ่นฟ้าซึ่งอยู่สูงสุดได้

เมื่อนางสนมกำนัลเห็นจรกาต่างกิริยาทกษวิจรรย์ ถึงความแตกต่างไม่เหมาะสมคู่ควรกับนางบุษบา โดยพิจารณาจากรูปลักษณะภายนอกเป็นสำคัญว่า “เติบโตญ่ายาล้าสัน” มิได้ “แบบบาง” อย่างระตูหรือเจ้าเมือง ระตูอย่างจรกา นั้นมีรูปอัปลักษณ์ จึงถูกปรามาสซ้ำๆ ว่า “กระนี้ฤชางมาตุนาหงัน เห็นเกินหน้าไกลกันทั้งศักดิ์ศรี” โดยใช้คู่เปรียบว่า **“ตั้งเพชรผูกเรือนรองด้วยทองเหลือง”** อันสื่อถึงความ เป็นคู่ครองที่แตกต่างทั้งรูปลักษณะและคุณค่าในตนอย่างที่สุดระหว่างนางบุษบา ซึ่งเป็นเพชรเม็ดงาม แต่กลับมีเรือนแหวนเป็นเพียงทองเหลือง ซึ่งเป็นโลหะเจือชนิดหนึ่งที่มี ส่วนประกอบเป็นเพียงทองแดงและสังกะสี นอกจากนี้ยังเทียบอีกว่า **“เหมือนทองคำธรรมชาติรุ่งเรือง มารูกับกระเบื้องไม้ควรกัน”** ซึ่งเป็นการเอาสำนวนไทยแต่เดิมมาใช้ ในบริบทใหม่ที่สื่อถึงลักษณะที่ไม่คู่ควรระหว่างนางบุษบา กับจรกา โดยเปรียบนางบุษบา เป็นทองคำธรรมชาติหรือทองเนื้อดีที่สุด เป็นทองแท้หรือรู้จักกันในนาม “ทองเนื้อเก้า” เพื่อสื่อแสดงว่านางนั้นงาม มีคุณค่า อยู่ในตระกูลสูง ในขณะที่จรกา นั้นเปรียบเป็น กระเบื้อง ซึ่งเป็นวัสดุที่ทำจากดินและใช้เป็นเครื่องมุงหลังคาหรือปูพื้น จรกาจึงต่ำด้อย ด้อยค่า ทั้งศักดิ์ สถานะ และรูปลักษณะ การนำทองไปรูกระเบื้องจึงเป็นการลดคุณค่า ของทอง และยังทำให้เกิดความเสียหายหรือของมีค่าอย่างทองต้องเสียไปอีก

ครั้งอิเหนาส่งสารที่ลิขิตด้วยเล็บนกสลับปะหนัน โดยได้ให้นางค้อมนำไปถวายนางบุษบา ข้อความในสารยังคงกล่าวตักเตือนว่าจงกาโดยใช้คู่เปรียบระหว่างกากับหงส์ตามชนบว่า “ไม่ควรคู่เคียงพัศตรัสมิตรสมาน ดังกาจากชาติข้าสาธารณ์ มาประมาณหมายหงส์พงศ์พระยา” อันสื่อความคิดเรื่องชาติตระกูลที่ต่ำและรูปลักษณะของจกานั้นเหมือนกับกามาหมายปองหงส์หรือนางบุษบา ซึ่งอยู่ในตระกูลสูงศักดิ์และมีรูปโฉมอันงามเลิศ

ในขุนช้างขุนแผน เมื่อขุนช้างรบเร้านางเทพทองผู้เป็นแม่ให้ไปสู่ขอนางพิมพิลาไลย นางไม่เห็นด้วยโดยกล่าวว่า “ออพิมพิลาไลยเขารูปร่าง ล้าคนในสุพรรณพารา” ในขณะที่ขุนช้าง “รูปร่างเหมือนผ้าละว้ายาม” เป็นการสื่อความคิดว่ารูปร่างไม่งามไม่มีค่า มีราคาเช่นผ้าละว้ายอันเป็นผ้าคาดเอวที่เชลยละว้ายแถบปาดงนั้นใช้คาดกัน นางเทพทองเห็นว่ากาการไปสู่ขอนางพิมจะเป็นความพยายามที่เปล่าประโยชน์ จึงกล่าวแก่ลูกชายว่า “แม่จะเปรียบเนื้อความให้เข้าใจ นางพิมพริ้มเพราดัง**จันทร์** เอ็งเหมือน**เต๋นา**อยู่ต่ำได้ อยากได้ดวงจันทร์สวรรค์ไกล เห็นจะได้แล้วหรือนะลูกอา” ซึ่งเป็นคู่เปรียบที่แสดงให้เห็นว่านางพินนั้นงามและสูงส่งเหมือนดวงจันทร์ที่งดงามอยู่บนฟากฟ้า ส่วนขุนช้างนั้นอัปลักษณ์และต่ำต้อยเหมือนเต๋นาที่อยู่ต่ำเตี้ยตามพื้นดิน ครั้นขุนช้างให้เจ้าแกไปสู่ขอนางพิม นางแกล้งด่าว่าบ่าวไพร่กระทบถึงขุนช้าง เพื่อเป็นสื่อเปรียบเทียบให้เห็นความไม่เจียมตนว่า “**ชาติชั่วตัวดั่งนกตะกรุม จะเอื้อมอ้มอิงอกวิหกกงส์**” โดยใช้คู่เปรียบที่แสดงให้เห็นลักษณะด้อยและสอดคล้องกับรูปลักษณะของขุนช้าง ซึ่งมีศีรษะล้านว่าเหมือนนกตะกรุม ในขณะที่นางพิมพิลาไลยนั้นรูปร่างเหมือนหงส์ ซึ่งเป็นนกที่มีความสวยงาม

ในตอนแรกแก้วใช้สายทองเป็นสื่อให้ตนได้สมหวังในความรักกับนางพิมหญิงสาวที่ตนหมายปอง แต่ด้วยความเจียมตนและเกรงจะไม่เป็นดังที่ตั้งใจ จึงอ้อนวอนขอให้นางสายทอง พี่เลี้ยงของนางพิมช่วยโดยกล่าวเปรียบเทียบสถานะของตนด้วยคู่เปรียบตามชนบ ว่า “อันเณรน้องเหมือนกระต่ายหมายจันทร์ อยู่ดินหรือจะดันขึ้นไปได้ แต่ตรมตรอมผอมร่ากับางไป ด้วยทางไกลกลางหาเมื่อคราวปอง”

เมื่อพलयางมหรือจมีนไวยอ้อนวอนนางวันทอง ซึ่งอยู่กับขุนช้างให้กลับไปอยู่กับตน เพราะเห็นว่าขุนช้างนั้นเป็น “อ้ายหินชาติ” และ “แสนอุบาทว์ใจจิตริษยา” กระทำการต่างๆ กับตนและบิดาของตน และเปรียบเทียบถึงความไม่คู่ควรระหว่างขุนช้างกับมารดาของตนว่า “**เหมือนแมลงวันว่อนเกล้าที่เนาชั่ว มาเกลือกกลัว**

ปทุมมาลัยที่หวานหอม” และ “ดอกมะเดื่อหรือจะเจียดดอกพะยอม” ซึ่งคู่เปรียบดังกล่าวสื่อแสดงถึงความไม่เหมาะสมคู่ควร โดยกวีสื่อความคิดผ่านมุมมองของจมีนไวยว่าขุนช้างเป็นแมลงวันที่ตอมของเน่าเหม็น แต่กลับมาเกลือกกลั้วกับดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม จะทำให้ดอกไม้อย่างนางวันทองพลอยมีวามหอมมีกลิ่น และขุนช้างนั้นต่ำต้อยเหมือนดอกมะเดื่อจะไปอยู่กับดอกพะยอมหรือนางวันทองที่อยู่สูงส่งได้สมใจได้อย่างไร รวมถึงยังเปรียบเทียบการที่นางวันทองอยู่กับขุนช้างว่า “ดังทองคำทำเลี่ยมปากกะลา” ซึ่งทองคำนั้นมีคุณค่า หาก “เลี่ยม” หรือหุ้มปากของกะลาที่เปรียบเช่นขุนช้างย่อมไม่คู่ควรอย่างมาก

ในลักษณะวงศ์ของสุนทรภู่ เมื่อลักษณะวงศ์พานางสุวรรณอำภาหนีออกจากเมืองมยุรา ท้าววิรุณมาศตามมาพบและขอรับรองให้ทั้งสองกลับไป ลักษณะวงศ์ตอบกลับไปด้วยความโกรธ โดยกล่าวเปรียบเทียบถึงความไม่เหมาะสมคู่ควรระหว่างพระมารดาตนกับท้าววิรุณมาศว่า “พระชนนีมีศักดิ์ดัง**เหมราช** มิ่งเหมือนชาติเช่นกาอย่ามาหมาย” เหตุเพราะท้าววิรุณมาศนั้นต่างพงศ์พันธุ์ เป็นอมมนุษย์หรือยักษ์ และยังมีนิสัยพาลเกร โดยจับตัวนางสุวรรณอำภาไปกักขังอยู่เมืองยักษ์ ภายหลังลักษณะวงศ์ออกติดตามสามารถช่วยพระมารดาออกมาได้สำเร็จ

นอกจากนี้การสื่อความคิดเรื่องศักดิ์และสถานะของบุคคลยังปรากฏอย่างสม่ำเสมอในผลงานประเภทเพลงยาว โดยเฉพาะเพลงยาวสังวาสในลักษณะของการตัดพ้อต่อว่าเกี่ยวกับความรัก ซึ่งฝ่ายชายจะแสดงสถานภาพของตนว่าต่ำกว่าหญิงสาวที่หมายปอง ดังในเพลงยาวพระยาตรังได้กล่าวแสดงความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจว่า “ไม่เจียมตนหรือว่าตนเป็น**หิ้งห้อย** มาหิวรอยตามแสง**พระสุริจาน**” และยังเปรียบเทียบโดยใช้คู่เปรียบอีกว่า “ท่านเหมือน**พลอยเพชรรัตน**ชวัล ตัวนี้ปานปูน**บัต** หรือควรปอง มาหมาย**แก้วจอมจุลจักรพรรดิ** ให้เลื่อมสลัสดีร์คมี**มณีหมอง**” หรือในเพลงยาวคารมแก้ว สำนวนเจ้าสระแก้ว ได้สื่อแสดงความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อนางซึ่งดงามสูงส่งเป็น “สองศรีสมบุรณ์ประยูรหงส์” ทั้งสองนางนี้ กวีเปรียบเทียบโดยสร้างสรรคจินตภาพขึ้นใหม่ว่า “**ดังอุบลมณฑาทิพย์ทั้งคู่ พึงผุดผ่นเด่นอยู่ในสระสวรรค์**” ดอกไม้ทิพย์บนสวรรค์นี้ดงามสูงเด่นอยู่ไกลลิบยากที่มนุษย์ธรรมดาจะได้เชยชม กวีเปรียบเทียบตัวเองอันสื่อถึงความต่ำต้อยด้อยค่าว่า “อันพินี้ประหนึ่ง**ภูมรินรอน** ไม่หาญฝ่าสาครต้องหลบเสี่ยง สู้แหวดเวียนอยู่แต่ไกลไม่ใกล้เคียง จะอุบายบายเบี่ยงเห็นสุดที่”

กวียังคงกล่าวเปรียบเทียบการหมายปองนางสูงศักดิ์ โดยใช้คู่เปรียบที่แสดงความห่างไกลเกินที่จะไขว่คว้ามาครอบครอง โดยกล่าวว่า “เหมือนมยุราหมายเมฆาทิพาภาศ” “เหมือนมัจฉาหมายเสียงฟ้าร้อง” และ “ตั้งหงส์ทองหมายมุจลินท์อันทร” ซึ่งเป็นการเทียบให้เห็นว่ากวีนั้นต่ำต้อย เพราะเป็น “นกยูง” เป็น “ปลา” และ “หงส์” แต่สิ่งที่มุ่งหมายหรือปรารถนานั้นมิได้อยุบนพื้นดินเดียวกันหากอยุบนฟ้าทั้ง “เมฆ” “เสียงฟ้าร้อง” และอยู่ในถิ่นแดนที่มีไซโลกมนุษย์ดัง “สระมุจลินท์” ทำให้เห็นความแตกต่างอย่างเด่นชัด

กวีไทยสมัยหลังยังคงสื่อความคิดเรื่องฐานะความแตกต่างของบุคคล ดังในท้าวแสนปมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อพระชินเสนหรือท้าวแสนปมในรูปอัปลักษณ์เป็นปุมปมทั่วกาย และมีกริยาท่าทางเหมือนนกจากเข็ญใจแสดงความพึงพอใจหรือหมายปองนางอุษาหญิงสาวผู้สูงศักดิ์ โดยได้เปรียบเทียบศักดิ์และสถานะของตนกับนางตามชนบว่า “อันกระต่ายนิยมชมจันทร์ จะเห็นเหียนไปไม่มีเลย”

ในกนกนครกวีได้กล่าวเปรียบเทียบศักดิ์และสถานะของนางกนกเรขา กับพ่อค้าซึ่งพยายามจะลวนลามนาง ขณะนางตามหาอมรสิงห์อยู่ในป่าว่า “พ่อค้าบ้าใจใครมี กษัตริย์อยู่เยาเนาเรือน” โดยกล่าวเป็นคู่เปรียบซึ่งเป็นการสร้างสรรคจินตภาพขึ้นใหม่ว่า “เปรียบอย่างนางสีห์มีศักดิ์ อยู่พักไพรหงมาพาเปื้อน คาคคิผิดเประละเลอะเลือน พันเพื่อนไพร่ๆ ใจมัน” อันสื่อความคิดว่านางกนกเรขานั้นมีฐานะสูงศักดิ์เหมือนนางราชสีห์ หากอยู่ในเรือนพ่อค้าซึ่งเป็นคนธรรมดาเปรียบเหมือนอยู่ไพร่งตามดินที่เกิดจากการขูดคูดของสุนัข จะทำให้ศักดิ์ศรีและสถานะของนางต่ำลงทันที

กวีไทยสมัยใหม่สื่อแสดงความคิดเรื่องความแตกต่างระหว่างชายหญิงโดยสร้างสรรคจินตภาพเปรียบเทียบขึ้นใหม่ว่าฝ่ายหญิงเป็น “อุษาโยค” หรือเวลาใกล้รุ่ง ส่วนกวีหรือฝ่ายชายเป็น “สนธยา” หรือเวลาพลัดพลบค่ำ ซึ่งต่างกันเป็นความสว่างกับความมืด และยังสื่ออารมณ์ความรู้สึกแสดงความต่ำต้อยด้อยค่าว่า “เพลาลิลล์เพล้ว่าเหวเหงา ถวิลเงาเข้าตรู่อันสูงศักดิ์” ความต่าง “ศักดิ์” นี้เกิดจากความรู้สึกของกวีอันสืบเนื่องมาจากปัจจัยทางด้านฐานะและรูปลักษณ์ นอกจากนี้ยังกล่าวเปรียบเทียบนางที่ตนหมายปองเป็น “แก้วมณี” อันมีความหมายว่างดงาม มีค่า ส่วนตนได้สร้างจินตภาพขึ้นใหม่ว่าเป็น “ลิงป่า” เพื่อสื่อว่ามีรูปลักษณ์อัปลักษณ์ ไม่มีค่า และยัง “โง่เขลา” รวมถึงมีฐานะยากไร้ ดังความในบท “อุษาโยคอย่าโคกเศร้า” ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ว่า

เร่งเปื่อยซากสลายกระจายสิ้น	เป็นฝุ่นดินดับดับถวิลหาย
ให้มนุษย์สัตว์เหยียบย่ำทำลาย	ได้ผ้าเท้าทั่วหัวใจเรา
แก้วณณมีหรือปรารถนา	เสนหาหลังป่าอันโง่เขลา
อย่าตื่นเลยกระดูกถูกเงา	มีนเมาชีวิตพิษสงแพง

ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่นี้ กวียังได้นำจินตภาพเดิมมาสืบสรรค์ เพื่อสื่อความหมายใหม่ตามความคิดหรือทัศนคติของตน โดยใช้สื่อเปรียบตามชนบ่ว่า “มณี” คือสิ่งสูงส่ง มีคู่เปรียบคือ “ทราย” ซึ่งมีความหมายว่าต่ำต้อยด้อยค่า หากกวีนำมาเทียบกันเพื่อชี้ว่าสมควรชื่นชมอยู่กับมณีหรือสิ่งที่มีคุณค่าเท่านั้น เพราะโลกนี้อยู่ได้ด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสิ่งที่มีค่าสูงและมีค่าต่ำ และกวียังใช้คู่เปรียบระหว่าง “หงส์ทอง” กับ “กา” มาสนับสนุนความคิดดังกล่าวแล้วว่าไม่ว่าจะเป็นหงส์ทองหรือผู้สูงศักดิ์ดังงามหรือเป็นกาหรือผู้ต่ำต้อยอับลัษณ์ ต่างมีส่วนรวมอยู่ในโลกนี้เท่าเทียมกัน การแบ่งแยกชนชั้นเป็นการ “เมาสมมุติ” ทำให้โลกเสื่อมสุขและขาดการเกื้อกูลหรือเป็นมิตรที่ดีต่อกัน ดังความในบท “โลก” ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ว่า

โลกนี้มีอยู่ด้วย	มณี เดียวนา
ทรายและสิ่งอื่นมี	ส่วนสร้าง
ปวงธาตุต่ำกลางดี	ดุลยภาพ
ภาคจักรพาลมิร้าง	เพราะน้ำแรงใจน
ภพนี้มีไซ้หล้า	หงส์ทอง เดียวเลย
กาที่เจ้าของครอง	ชีพด้วย
เมาสมมุติจองหอง	เห็นชาติ
น้ำมิตรแล้งโลกม้วย	หมดสิ้นสุขสานต์

กวีสื่อความคิดเรื่องการแบ่งแยกในแง่คุณค่าหรือชนชั้นเป็นความหลงหรือยึดติดกับสิ่งสมมุติ การดำรงอยู่ของมนุษย์ในสังคมโลกจะมีสันติสุขต้องพึ่งพาอาศัยกันทั้งสิ่งที่ดี เลว สูง ต่ำ ดงงาม และน่าเกลียด ถ้าทุกสิ่งประสานกลมกลืนกันอย่างสมดุลและเกื้อกูลกันย่อมส่งผลดีต่อโลกและมนุษยชาติ

อังคารยังสื่อความคิดถึงคุณค่าอันเป็นคุณลักษณะเฉพาะของสิ่งต่างๆ ที่ล้วนมีคุณค่าและมีความเท่าเทียมกันในการเอื้อประโยชน์แก่มนุษย์และโลก การตัดสินว่าต่ำต้อยหรือสูงส่ง โดยพิจารณาแต่เพียงรูปลักษณ์ภายนอกเป็นการยึดติดอยู่กับค่านิยมทางโลก โดยมีได้พินิจถึงคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งนั้นๆ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วทุกสิ่ง

ทุกอย่างย่อมเกื้อกูลหรืออาศัยประโยชน์ซึ่งกันและกันทั้งสิ้น ดังความในลำนำฎกระดังว่า

หลายหลายผงฐิตินทราย	สร้างปฐพีไว้ให้พณี
ประเสริฐเลิศแล้วกว่าแก้วมณี	มากมีค่าบริสุทธิ์ยุติธรรม
เหยียบย่ำทำไมดอกหญ้า	สรรพคประดับหล้าค่าเลิศล้ำ
สรรเสริญเยินยอแต่ทองคำ	ตะกั่วดำและเหล็กน้อยใจ
หยาดนิตหนึ่งอย่างหยดน้ำค้าง	มีส่วนสร้างมหาสมุทรใหญ่
รู้แก้วมณีจะมีค่าอะไร	ถ้าหากว่าไกรรวดทรายดิน

ในบทวิช่วงต้น อังคารย้ำความหมายหรือสารที่ต้องการสื่อเกี่ยวกับการมองเห็นค่าของทุกสิ่งในโลก โดยกล่าวถึงสิ่งที่มีค่าสูงต่ำ ตามความคิดของคนทั่วไปที่เห็นว่า “ฐิตินทราย” นั้นเป็นสิ่งที่ดูต่ำต้อยน้อยค่า หากแท้จริงแล้วผงฐิตินทรายเหล่านั้นต่างก็มีคุณค่าเป็นส่วนสำคัญในการสร้างโลกไม่ยิ่งหย่อนไปกว่า “แก้วมณี” ที่ยกย่องกันว่าสูงส่ง มีค่า “ดอกหญ้า” ที่เหยียบย่ำกันนั้นก็ยังเป็น “สิ่งประดับ” ที่ทำให้โลกนี้งดงาม และ “ตะกั่วดำ” “เหล็ก” ต่างก็มีคุณค่าเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ ดังนั้นสมควรกลุ่มหลงอยู่กับ “ทองคำ” ว่าเป็นสิ่งสูงส่ง มีค่าเพียงฝ่ายเดียว หากควรจะมองเห็นคุณค่าตามความเป็นจริงที่ทุกสิ่งจะดำรงอยู่ได้นั้นล้วนต้องประสานเกื้อกูลกันและกัน

ในบท “แล้งวรรณคดี” อังคารยังคงย้ำให้ยึดติดกับค่านิยมของมนุษย์โดยทั่วไปที่ให้ค่าเฉพาะแก่สิ่งสูงส่งและดูหมิ่นเหยียบย่ำสิ่งที่เห็นว่าไร้ค่า ซึ่งความคิดนี้มิได้เป็นจริงเสมอไป โดยใช้จินตภาพเปรียบเทียบแสดงคู่เปรียบที่สร้างขึ้นใหม่ระหว่าง “ดวงดาว” ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่สูงมาเป็นสื่อแสดงความหมายถึงความสูงส่ง และใช้ “ปฐวี” หรือแผ่นดินที่อยู่ต่ำมาแสดงความต่ำต้อย ซึ่งตามทัศนะของกวีนั้นเห็นว่าสิ่งที่มนุษย์ให้ค่าไว้สูงส่งนั้นอาจมีวันเสื่อมสลาย ในขณะที่สิ่งที่เห็นว่าย่อยค่าอาจมีค่ามหาศาลโดยที่มนุษย์มิทันได้พิจารณาไตร่ตรองก็เป็นได้ ดังความว่า

ถึงปฐดาวคูฟ้า	เดือนปี ก็ดี
วาระหนึ่งจะเป็นผี	ฟุ้งไถ่
อย่าดูหมิ่นปฐวี	เหยียบย่ำ โดเลย
लगแห่งซอนเพชรไว้	ค่าล้ำภายหลัง

การสื่อความคิดเรื่องความสูงส่งหรือต่ำต้อยนี้ กวีสมัยใหม่ยังแสดงความแตกต่างที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงฐานะ โดยสื่อความคิดผ่านมุมมองของชายหนุ่มอีสาน

ที่เฝ้ารอหญิงสาวคนรักซึ่งเดินทางจากถิ่นฐานบ้านเกิดสู่เมืองหลวง เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่า ในสายตาของคนชนบทนั้นนักรได้เข้ามาทำงานในเมืองหลวงย่อมทำให้ฐานะดีขึ้นกว่าอยู่ในชนบท กวีให้ชายหนุ่มอีสานแสดงความต่ำต้อยว่าเป็น “กา” มีอาจเทียบ “นกเหยี่ยว” อันเป็นคู่เปรียบที่สร้างสรรคขึ้นใหม่ เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างคนยากจนกับคนที่มั่งมีฐานะดีกว่าโดยนำพลังกำลังและความสามารถของคู่เปรียบดังกล่าวมาเทียบกัน ดังความในบท “นาฏกรรมบนลานกว้าง” ในนาฏกรรมบนลานกว้างของคมทวน คันธนูว่า

ผู้หนุ่ม	คืนข้างแรม	นอนหลับปลง
	ตาฟุ้ง	เบิ่งค้างกลางจันทร์
	ทุกทุกวัน	อยากเห็นหน้าเจ้า
อกเอ๋ย	ได้แต่เฝ้า	เหมือนข้าวอยากฝน
ตัวพี่	เป็นคนจน	รู้จักเจียม
ดังหนึ่ง	กาไปเทียม	บินเทียบนกเหยี่ยว
	ยิ่งข้าวเหยี่ยว	เจ้าแห่งคาติน
	ยิ่งถวิล	ถึงวันเจ้าจาก

การสื่อความคิดเรื่องความสูงส่งกับความต่ำต้อยนี้เกิดขึ้นจากการแบ่งแยกชนชั้นในสังคม ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับชาติตระกูล สถานภาพ บทบาทและฐานะทางสังคม รวมถึงเศรษฐกิจมาเป็นปัจจัยทำให้ตัวละครเกิดความรู้สึกว่าตนมีศักดิ์และสถานะสูงหรือต่ำต่อกว่าผู้อื่น นอกจากนี้ยังมีการนำปัจจัยทางด้านบุคลิกภาพ มาสื่อความคิดเรื่องความสูงต่ำหรือคู่ควรไม่คู่ควรระหว่างบุรุษกับสตรี การสื่อความคิดดังกล่าวนี้สอดคล้องกับค่านิยมของคนไทยที่ยกย่องความมีหน้ามีตาของคนในสังคมจากปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งหรือโดยรวมทั้งหมด

วิธีการสื่อความคิดแสดงคู่ตรงข้ามในระบบชนชั้นนี้ กวีใช้จินตภาพเปรียบเทียบโดยนำธรรมชาติใกล้ตัวและในจินตนาการมาเป็นสื่อกำหนดความแตกต่างทางฐานะของบุคคล ซึ่งธรรมชาติเหล่านั้นจะมีคุณลักษณะเฉพาะตัว ทั้งในแง่ของบุคลิกภาพ พฤติกรรม และความสวยงามอันเป็นไปตามสภาพธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ หากกวีนำสภาพความเป็นจริงของธรรมชาติมาแสดงหรือประสานกับความคิดด้านชนบทที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างหรือระบบชนชั้นในสังคม ทำให้เห็นวิถีคิดในการกำหนดกฎเกณฑ์ความมีศักดิ์และสถานะของบุคคลในสังคมได้เด่นชัด

การสื่อความคิดโดยวิธีการใช้จินตภาพเปรียบเทียบแสดงคู่เปรียบนี้ มีการสืบทอด การสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ รวมถึงการนำจินตภาพเดิมมาใช้เพื่อสื่อความหมายใหม่ อันบ่งบอกถึงข้อกำหนดหรือแนวคิดเรื่องระบบชนชั้นนั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับโครงสร้างทางสังคมแล้วยังขึ้นอยู่กับทัศนคติของกวี หรือการแสดงออกทางความคิดที่มีลักษณะเฉพาะตัว โดยแสดงความสำนึกในคุณค่าของธรรมชาติมาเป็นสื่อแสดงความคิด ความสำคัญของชนในทุกระดับชั้น

การสื่อระบบคิดที่สื่อถึงความแตกต่างหรือไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคม กวีไทยแต่อดีตจะมุ่งเน้นความต่างที่มาจากระบบชนชั้น และค่านิยมของสังคมเป็นตัวกำหนดฐานะทางสังคม ในขณะที่กวีไทยสมัยใหม่สื่อความคิดที่เป็นการประเมินค่าใหม่ ว่า คนทุกคนมีคุณค่าเท่าเทียมกัน ความแตกต่างของบุคคลไม่ว่าจะสูง ต่ำ ดำขาว ร่ำรวย หรือยากจนไม่ใช่ตัวกำหนดความสูงส่งหรือต่ำต้อย ชีวิตทุกชีวิตมีค่าที่จะสร้างสรรค์สังคมและมีความเป็นคนเท่าเทียมกัน

๓. ความมีอำนาจ - ไร้อำนาจ

การแสดงความคิดเรื่องอำนาจกับไร้อำนาจที่ปรากฏเด่นชัดในผลงานของกวีไทยแต่อดีตจะมีต้นเหตุจากความเป็นศัตรูต่อกัน จนถึงขั้นทำลายล้างหรือรบราฆ่าฟันกัน ซึ่งตามความเป็นจริงฝ่ายใดจะเป็นฝ่ายมีอำนาจ หรือด้อยอำนาจก็ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่างๆ อาจจะเป็นการจัดกำลังของกองทัพ ซึ่งจุดนี้เป็นการพิจารณาจากจำนวนหรือปริมาณว่ามากหรือน้อยเพียงใด สถานการณ์ของการยุทธ์และการรบอันเกี่ยวเนื่องกับสถานะของกองทัพ รวมถึงการรวมศูนย์กำลัง และการกระจายกำลัง ทหาร ตลอดจนการเลือกพื้นที่ภูมิประเทศที่เหมาะสม อันเป็นภาพอุปลักษณ์ของการจัดการกระบวนทัพ ซึ่งจะบ่งบอกถึงกองกำลังทางทหารที่มีอำนาจมากหรือด้อยกว่าได้

ในการสื่อถึงอำนาจดังกล่าวข้างต้นจะปรากฏในลักษณะของกำลังอำนาจ (Force) คืออำนาจที่เกิดจากการใช้กำลังกายและอาวุธบังคับ ดังการแสดงยุทธนาภาพของกองทัพในวรรณคดีไทย กวีจะแสดงภาพก่อนหรือขณะการต่อสู้ด้วยการให้ตัวละครนั้น "อวดศักดา" ซึ่งอาจจะจริงตามที่ปรากฏในเรื่องหรือตามความคิดของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยจะออกมาเป็นแบบแผนเดียวกัน คือ กล่าวแสดงอำนาจด้านพลังกำลัง ความเข้มแข็ง ความหาญกล้าฝ่ายตน พร้อมแสดงความหมิ่นแคลนให้เห็นความไร้อำนาจ หรือความอ่อนแอของคู่เปรียบ อันเป็นการประกาศศักดานุภาพและข่มขู่ขวัญกำลังใจ

ของอีกฝ่ายหนึ่งไปพร้อมกัน

กวีไทยแต่อดีตแสดงให้เห็นความเป็นปราชัยของคู่สงคราม ซึ่งสู้รบกัน โดยได้นำธรรมชาติของสัตว์หรือแมลงที่ชอบเล่นแสงไฟและสุดท้ายก็จบชีวิตลงมาเป็นคู่เปรียบ ในการต่อสู้กันฝ่ายที่มีเดชอำนาจ มีอิทธิฤทธิ์จะเปรียบเป็นไฟที่มีพิษสามารถทำลายล้างสิ่งต่างๆ ได้อย่างรวดเร็ว ส่วนฝ่ายที่อ่อนแอกว่าย่อมตกเป็นเหยื่อเปรียบเหมือน ตั๊กแตนที่หลงแสงไฟ ไม่คิดถึงพิษความร้อนแรงนั้น ดังใน *สมุทรโฆษคำฉันท์* ตอนต้น กวีกล่าวเปรียบเทียบการสู้รบระหว่างลิบกษัตริย์กับพระสมุทรโฆษว่าลิบกษัตริย์นั้น “ต่อ ยุทธด้วยพระนฤบดี บิมีรูแรงพี- รียพระผู้เดโชชัย **เจกตักแตนแห่นไหมไฟ** เต็นตกตาย ไป คนลีซานลลภญ” อันเป็นการเทียบฝ่ายพระสมุทรโฆษมีความเข้มแข็งเป็นไฟ ในขณะที่คู่ตรงข้ามคือ ลิบกษัตริย์เป็นเพียงตั๊กแตน แม้มีจำนวนพลมากมายแต่อ่อนด้อยฝีมือการรบก็มีอาจเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่งได้

ใน *อนิรุทธคำฉันท์* เมื่อท้าวกรุงพานรบกับพระอนิรุทธได้ประกาศท่ามกลางสนามรบว่า “ว่าเหวยท้าวไฉไลอุตม์ แก่ลั่วกล้าอย่าหยุด จงมาประทะในสมร” ฝ่ายพระอนิรุทธได้เข้าสู้รบอย่างหาญกล้า และได้ตอบท้าวกรุงพานโดยกล่าวเปรียบเทียบ “ว่าเหวยมึงมาชิงไชย **ดุจฝอยทอดไฟ** จะไหม้พินาศมึนนาน” และยังเปรียบเทียบอีกว่า “มึง**เจกจิ้งจอก**สาธุ หวังจักพพาน ด้วย**สีหราช**ขบาม” อันเป็นการนำเอาคุณลักษณะเด่นของไฟที่มีฤทธิ์ร้ายแรงมาเทียบกับฝ่ายพระอนิรุทธ เพื่อเป็นการแสดงฝีมือการทำลายล้างฝ่ายตรงข้ามหรือท้าวกรุงพานที่เปรียบเป็น “ฝอย” หรือสิ่งที่เป็นเส้นเล็กๆ ละเอียดจะทำให้ถูกเผาเป็นธุลีไป และนำสัตว์ที่มีความแตกต่างทางด้านพลังกำลังมาเป็นสื่อเปรียบว่าท้าวกรุงพานนั้นเป็นสุนัขจิ้งจอก ไร้ซึ่งความกล้าและพลังกำลัง ส่วนพระอนิรุทธเป็นราชสีห์ ซึ่งเป็นราชาแห่งสัตว์ป่า มีฤทธิ์เดชและพลังกำลังมหาศาล

กวีสมัยต้นรัตนโกสินทร์แสดงวาทะของตัวละครก่อนการสู้รบกัน ดังใน *รามเกียรติ์* พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่ออินทรชิตยกทัพเตรียมไปรบกับฝ่ายพระราม ขณะเดินทัพถึงสมรภูมิรบได้สั่งให้หยุดทัพ และจัดกำลังเป็นรูปครุฑพร้อมทั้งคอยดูท่าทีและกำลังของฝ่ายตรงข้าม ครั้นเห็น “จอมโยธี” หรือแม่ทัพก็ชักใช้ทหารของตนว่าเป็นใครก็ได้รับคำตอบว่า “นี่คือพระลักษมณ์วิไลวรรณ ที่ต้องหอกุมภกรรณยักษ์ มิได้สิ้นชีพีชีวิตบัดนี้กลับยกมารอนราญ” อินทรชิตทราบดังนั้นก็สั่งทหารให้ขับรถทรงขึ้นไปพร้อมร้องท้าทาย ดังความว่า

ไหนจึงอาจจจะพอใจ
อุปมาดังหนึ่งลูกเนื้อ

มาชิงชัยด้วยเราผู้ฤทธิ
จะเป็นเหยื่อแก่พระยาราชสีห์

พระลักษณ์ก็กล่าวตอบคำอินทรชิตว่า

ตัวท่านดั่งหิงห้อยน้อยแสง

ฤๅจะแข่งเคียงดวงสุริยฉาน

กวีให้อินทรชิตแสดงตนว่าเป็น “ผู้ฤทธิ” หรือมีฤทธิ์อำนาจเปรียบเป็น “พระยาราชสีห์” ที่สามารถฆ่าฝ่ายตรงข้ามหรือพระลักษณ์ ซึ่งเปรียบเป็น “ลูกเนื้อ” ให้เสียชีวิตหรือกลายเป็นเหยื่อได้ในทันที อันเป็นการเปรียบเทียบโดยนำสัตว์เล็กและมีนิสัยขลาดกลัวและสัตว์ใหญ่อย่างราชสีห์ที่จ้องจับกินลูกเนื้อนั้นมาเป็นผู้เปรียบ และใช้พลังแห่งแสงสว่างมาเทียบผ่านความคิดของพระลักษณ์ โดยกล่าวเปรียบอินทรชิตเป็น “หิงห้อย” ซึ่งมีแสงสว่างออกจากตัวเพียงเล็กน้อยจะเทียบกับตน ซึ่งเป็น “ดวงสุริย” หรือแสงจากดวงอาทิตย์ที่มีรัศมีแรงกล้าสามารถแผดเปลวลาญสิ่งต่างๆ ให้มอดไหม้ได้อย่างไร

การสื่อแสดงศักดิ์ของตัวละครด้วยผู้เปรียบที่แสดงความแตกต่างกันนั้น กวียังเปรียบเทียบอ่อนแอหรือไร้อำนาจกับลูกไก่ ซึ่งเป็นสัตว์เล็กไม่สามารถปกป้องดูแลตัวเองได้ และเปรียบเทียบเข้มแข็งหรืออำนาจกับพระยาครุฑที่มีรูปลักษณะใหญ่และมีอิทธิฤทธิ์สามารถ “บินหนีกวักกละโยชน” เป็นที่เกรงขามแก่สัตว์ทั่วไป ดังเหตุการณ์ตอนบรรลัษย์จักรรบกับพระพรตพระสัตรีได้กล่าวเปรียบเทียบกษัตริย์ทั้งสองพระองค์เป็น “ลูกไก่” ส่วนตน เป็น “พระยาครุฑ” ว่า “เหวยมนุษย์ใจพาลหยาบใหญ่ จะมีศักดิ์เดชเพียงใด ดั่งลูกไก่มาต่อพระยาครุฑ” ทั้งสองพระองค์ตอบกลับไปว่า “เหวยเหวยอสุริใจพาล ท่านดั่งหิงห้อยน้อยแสง ฤๅจะแข่งด้วยดวงพระสุริยฉาน สำหรับจะยับบรรลัษย์ลาญ ด้วยศรภูผู้ชาญฤทธิไกร”

ในอิเหนาพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ยังแสดงถึงอำนาจที่เหลื่อมล้ำไกลกันของคู่สงคราม ดังเหตุการณ์การรบระหว่างระตู่กะปาลันกับบันหียหรืออิเหนา ระตู่กะปาลันกล่าวตู่กับบันหียว่าเป็นโจรป่า บันหียก็ตอบโดยเทียบฤทธิ์อำนาจของตนนั้นเป็นไฟ และเทียบฝ่ายตรงข้ามเป็นยุง ริน ซึ่งคงจะสูญเสียชีวิตในไม่ช้าว่า “เราเป็นบันจุเรื่อก็จจริงอยู่ ไม่เกรงฤทธิ์ระตู่อย่าดูหมิ่น อุปมาหมายมุ่งเหมือนยุงริน จะโผผินบินเข้ามากองไฟ” ฝ่ายระตู่กะปาลันคิดว่าบันหียเป็น “โจรป่าสามาญ” ก็ข่มขู่วางอำนาจว่า “อย่าอวดหาญสู้กูผู้เป็นใหญ่ ดั่งลูกพานลูกกระจงในพงไพร จะสู้ไกรสิงหาราชที่อาจอง” อันเป็นผู้เปรียบที่ให้ภาพความอ่อนแอและด้อยอำนาจกับความเก่งกาจและคงไว้ซึ่งอำนาจอย่างเด่นชัด

กวีไทยสมัยหลังยังแสดงความคิดเรื่องอำนาจกับไร้อำนาจ โดยให้ตัวละครเป็นผู้ต่อต้านกฎธรรมาภาพฝ่ายตนและปรามาสอำนาจในการต่อสู้ของฝ่ายตรงข้าม ดังในวงศ์เทวราชของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) จากเหตุการณ์การระบระหว่างวิทยากรกับพระอินทร์ ขายาทังสี่ของพระอินทร์ได้กล่าวแสดงอำนาจฝ่ายตนเทียบกับฝ่ายตรงข้ามว่า “เปรียบประหนึ่งว่า**หิ้งห้อย**ที่น้อยแสง จะมาแข่ง**สุรศรี**อันทรงสิน **คชสาร**ฤๅจะสู้ด้วย**นาคน** อัน**นุติ**นฤๅจะมาสู้**มังกร**กล” อันเป็นการหมิ่นแคลนฝ่ายวิทยากร โดยใช้จินตภาพเปรียบเทียบตามชนบททางด้านพลังแสง และอิทธิฤทธิ์ทางการต่อสู้ระหว่างสัตว์ที่อ่อนด้อยกับทรงพลังอำนาจ

ใน**สามัคคีเภทคำฉันท์**กวีให้ตัวละครพราหมณ์สร้างสรรเสริญแคว้นวัชชีว่าเป็นนครที่มีกำลังพลเข้มแข็งและกล้าหาญ และกล่าวถึงแคว้นมคธว่ากำลังพลอ่อนแอ โดยเปรียบเทียบคู่ตรงข้ามระหว่างแคว้นมคธกับแคว้นวัชชีว่า “ตั้ง**อินทโค**ปะกะผว มุหนะ**ผาด**กอง**ไฟ** **หิ้งห้อย**สิแข่ง**สุริยะ**ไหน จะมิน้ำชีวาลาญ” อันเป็นการใช้คู่เปรียบเทียบตามชนบทระหว่าง “แมงเม่า” กับ “กองไฟ” และ “หิ้งห้อย” กับ “ดวงอาทิตย์”

กวีไทยสมัยใหม่แสดงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมในลักษณะของการใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ฝ่ายตน ผู้ที่มีอำนาจจะกระทำต่อผู้ไร้อำนาจ ดังที่กวีสวมวิญญาณและกิริยาอาการเยี่ยงมนุษย์ให้แก่สัตว์ เพื่อเป็นคู่เปรียบระหว่างผู้มีอำนาจและเข้มแข็งเป็น “สัตว์ที่มีเขี้ยวเล็บ” และผู้ที่ไม่มีความอำนาจหรืออ่อนแอเป็น “สัตว์ที่ไม่มีเขี้ยวเล็บ” ดังความในบท “ราคาของเขี้ยวเล็บ” ของอังคาร กัลยาณพงศ์ เมื่อสัตว์ที่รักความสงบรวมตัวกัน เพื่อขอซื้อเขี้ยวเล็บของสัตว์ที่ดุร้าย โดยจะยอมจ่ายราคาเป็นเพชรนิลจินดาและสิ่งมีค่าต่างๆ แต่ด้วยความเจ้าเล่ห์ของสัตว์ที่อ้างว่าตนรักความสงบ และต่างก็ยังมีเขี้ยวเล็บอยู่ ครั้นเห็นสัตว์ที่ดุร้ายเหล่านั้นหลงกลและต่างก็หมดเขี้ยวเล็บแล้ว “พวกเขี้ยวเล็บได้โอกาสก็ตรงเข้าขย้ำคอสัตว์ทั้งหลาย ตีมีเลือดกินเนื้ออย่างอึดหน่ำสำราญพลางแหงนหัวเราะว่า ฮะฮ่า ราคาเขี้ยวเล็บของเรามีค่าเท่ากับชีวิตของเจ้าทีเดียว” การกระทำดังกล่าวนี้สื่อให้เห็นการใช้เล่ห์เหลี่ยม การเอารัดเอาเปรียบ และการใช้อำนาจในขณะที่ตนอยู่เหนือผู้อื่นเข้าจกฉวยเอาผลประโยชน์นั้น

อังคารยังเสนอจินตภาพที่ตรงข้าม เพื่อสื่อภาพความมั่งคั่งของธรรมชาติ โดยแบ่งทัศนะเรื่องอำนาจกับไร้อำนาจ ซึ่งกลุ่มหรือบุคคลที่มีอำนาจ เมื่อมีโอกาสก็มักจะกระทำการเอาเปรียบฝ่ายที่อ่อนแอกว่าเสมอ ดังความในบท “ฟุ้งข้าว” ใน**กวีนิพนธ์**ว่า

ทุ่งข้าวเขียวขจี	สีสดชื่นระรินลมไหว
ปูปละมาเต็มโคก	ในน้ำใสได้สันตะวา
สาหร่ายชูดอกกระจริด	แมลงน้อยนิดไรเคียงสา
เกาะดอกหญ้าบนคันนา	แมงมุมตั่งท่าตะครบกิน
ควายเคี้ยวเอื้องนอนหนอง	แววตาหม่นหมองไม่สิ้น
เหลือน้ำรินวนเวียนบิน	เกาะกินเลือดล้นฟูกกลวง
กบเขียดร้องเสียงใส	เสมือนน้ำบนใบบัวหลวง
งูอะไรสีเงินยวง	เลื้อยไปลวงรูปนา
ยางขาวถลabin	จิกปลากินเกาะกิ่งหว้า
เงาเมฆสีหม่นลอยมา	แสงแดดกล้ำกึ่งกลางวัน

ในบทกวีดังกล่าวนี้ กวีแสดงภาพแมลงตัวน้อยไร้เดียงสาเกาะอยู่บนดอกหญ้ากับภาพแมงมุมตั่งท่าจะตะครบกินแมลง ภาพควายนอนเคี้ยวเอื้องอยู่ในหนองน้ำกับภาพตัวเหลือน้ำ รัน กำลังเกาะกินเลือดควาย ภาพกบร้องเริงว่าเสียงใสกับภาพงูกำลังเลื้อยลงไปกินปูนาในรู ภาพนกยางสีขาวยังติดกับการเป็นนกขี้ตาโดยกำลังจิกจับกินปลา และภาพเงาเมฆสีหม่นกับภาพแสงแดดยามเที่ยงวัน ซึ่งภาพที่ตัดกันเป็นคู่เปรียบนี้เป็นภาพธรรมชาติที่ตรงตามความเป็นจริง หากยังแฝงความคิดหรือสื่อความหมายอันเกี่ยวกับพฤติกรรมการเอารัดเอาเปรียบ หรือการใช้อำนาจนี้ว่ามีได้เกิดขึ้นเฉพาะแก่สัตว์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงมนุษย์ในสังคมอีกด้วย

ในบท “ห้องประหาร” ใน *ตากว้างเรื่องโงม* ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้แสดงเรื่องการใช้อำนาจเหนือผู้ด้อยหรืออ่อนแอกว่า โดยยังคงใช้สัตว์มาเป็นสื่อเปรียบแสดงพฤติกรรมของคนในสังคม ดังความว่า

แผลบแผลบแลบลั่นจก	จับแมลง
ขยอกขยอกกลอกกลืนแขยง	แขยงขย้า
แผลบแผลบแลบลั่นแดง	แผลบแผลบ
พุงป่องย่องย่องซ้ำ	ชุ่มชุ่มประดูแฝง
แมงเล็กแมงน้อยว่อน	วนไฟ
หวู่หวู่วับวับไหว	ฉวัดหว้าง
เรื่องเรื่องเรื่อเรื่อไร	เริงเล่น
เล่นโลดเรื่องโรจน์ร้อง	ร่ำร้องคะนองแสง

แฝงฝาฝาฉาบเปื้อน	เปรอะสี
ต่างต่างด้าด้าดี	ต่างด้วย
ปรับเปรอะเปลี่ยนแปลงที	ท่าสนิท
สนิทชิดกระชับฉ้วย	ฉาบพื้นผิวหนัง
บังไฟใต้ตะแต้วม	เตียมเตรียม
จกตัวดกตัวดกวดเลียม	แลบลิ่น
ผ้นเผด็จเท็จแท้เทียม	คร่ำท่า คอยท่า
แฝลบลแฝลบลแอบอิมปลิ่น	ปองปล้นเปรมเกษม
เอาไอชแอบไอษฐ์พริ้ม	พุงขยาย
ปูปับปับเดียวหาย	เหือดห้อย
จมั่งเลืบเก็บเลืบหงาย	แมวหง่าว
ฆาตกฏฆาตกรก้อง	ฉกาจก้องประกบโถม

เนาวรัตน์ใช้คู่เปรียบที่เป็นสัตว์มาแสดงความอ่อนแอ ไร้อำนาจกับความมีอำนาจหรือเข้มแข็งกว่า โดยแสดงภาพของสัตว์เล็กตกเป็นเหยื่อของสัตว์ใหญ่ เมื่อแมลงต่างๆ กำลังบินว่อนอยู่ไปมาเพื่อ “เร่เล่น” ไฟก็ถูกจิ้งจก ซึ่งตัวดลื่นเข้าออกจับแมลงเหล่านั้นเป็นอาหาร ในขณะที่เดียวกันจิ้งจกที่กำลังอิมจัดก็ถูก “ฆาตกร” คือ แมวหง่าวใช้เลืบขยุ้มจับไปกิน ซึ่งมีได้เป็นการแสดงภาพที่เป็นปกติวิสัยของสัตว์เท่านั้น แต่แฝงทัศนคติเกี่ยวกับสังคมและพฤติกรรมของคนในสังคม ผู้ที่มีอำนาจทางสังคมและการเมือง รวมถึงผู้มีพลังกำลังมากกว่าย่อมใช้อำนาจนั้นๆ ข่มเหงรังแกหรือเอารัดเอาเปรียบผู้ที่อ่อนแอกว่า

กวีไทยสมัยใหม่ยังแสดงความคิดที่เป็นคู่เปรียบนี้ โดยสร้างจินตภาพเปรียบเทียบให้เห็นภาพของสังคมไทยปัจจุบัน โดยแสดง “การกิน” ที่มีใช้สัตว์ใหญ่กินสัตว์เล็ก หากเป็น “คนกินคน” หรือสังคมแห่งการใช้อำนาจที่หมู่นกกระทำต่อกัน ผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าย่อมได้เปรียบผู้ที่อ่อนด้อยกว่า ดังความในบท “นิทานคนกินคน” ใน *ที่ใดมีรัก ที่นั่นมีรัก* ของไพโรจน์ พาวรินทร์ ขาวงามว่า

สังคมคนกินคน	สุขทุกข์หันไปทุกที
คนกินก็อ้วนพี	คนเสียทีก็ถูกทุบ
ทุบเกือเลือนเนื้อหวาน	ชดเคี้ยวหวานเหนียวหนับหนุบ
จ้ำจ๋า จุบจับจูบ	อูบอับอูบ ดูปดัดไต่

เป็นคนยอมกินคน	คือเหตุผลคนร่วมสมัย
คือกฎ คือกลไก	คือหัวใจของสังคม
ไม่กิน ย่อมถูกกิน	คือศาสตร์ศิลป์อันเหมาะสม
การกิน ย่อมอุดม	รสนิยม สัญชาติญาณ

ในบทกวีดังกล่าวข้างต้น กวีแสดงภาพ “คนกินคน” อันเป็นจินตภาพที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อสื่อความคิดเกี่ยวกับความมีอำนาจและไร้อำนาจในสังคมคน หากมีอำนาจก็กลายเป็น “คนกิน” มีอำนาจแต่น้อยกว่า หรือไร้ซึ่งอำนาจก็กลายเป็น “คนเสียที” หรือเป็นเหยื่อ สภาวะทางสังคมที่เกิดขึ้นนี้ กวีสื่อทัศนะว่าเป็นปกติวิสัยของการดำรงอยู่ในสังคมมนุษย์ เพราะการ “กิน” ผู้อื่น ซึ่งเกิดจากการมีอำนาจเหนือกว่าเป็นสิ่งที่ เป็น “รสนิยม” ของคนในสังคม รวมถึงเป็น “สัญชาติญาณ” ที่ต้องกระทำ ไม่เช่นนั้นก็จะ กลายเป็นผู้ถูกกระทำ พฤติกรรมหรือการกระทำดังกล่าวนี้เป็น “หัวใจ” และเป็น “กลไก” ขับเคลื่อนทางสังคมที่กลายเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป

การแสดงความคิดที่เป็นคู่เปรียบระหว่างอำนาจกับไร้อำนาจดังกล่าวข้างต้น กวีจะสื่อแสดงกำลังอำนาจในบริบทของการสู้รบระหว่างคู่สงครามที่ต่างฝ่ายต่างแสดง อำนาจของตน และดูหมิ่นฝีมือของอีกฝ่าย การสื่อความคิดดังกล่าวนี้กวีจะถ่ายทอด ด้วยจินตภาพเปรียบเทียบเป็นคู่เปรียบที่สืบทอดต่อเนื่องกันเรื่อยมาจนกลายเป็นขนบ นิยมในวรรณคดีไทย โดยเฉพาะในงานของกวีแต่อดีต อย่างไรก็ตาม การสื่อความคิด เรื่องอำนาจกับไร้อำนาจยังคงปรากฏสืบมาถึงปัจจุบัน หากมิได้เป็นการแสดงกำลังอำนาจ ระหว่างความเป็นปราชัยของคู่สงคราม แต่เป็นการเสนอทัศนะที่เกิดจากการเอารัด เอาเปรียบหรือใช้อำนาจที่มีมากกว่านั้นมากดขี่ข่มเหง ทำให้เห็นเป็นภาพระหว่างฝ่าย กระทำกับฝ่ายถูกกระทำอย่างเด่นชัด

ในการสื่อความคิดเรื่องอำนาจกับไร้อำนาจ ระหว่างอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันมาก ทั้งนี้มาจากการสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวกับอำนาจนั้นเปลี่ยนแปลงไป ใน อดีตมุ่งใช้อำนาจที่เกิดจากการใช้กำลังหรืออาวุธบังคับ ในขณะที่ปัจจุบันการใช้อำนาจ เป็นเรื่องที่ซับซ้อนและเป็นไปในลักษณะของการใช้ระบบอภิสิทธิ์ชนชั้น โดยเฉพาะใน ทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยกลุ่มที่มีอำนาจจะเป็นผู้ควบคุมกลไกต่างๆ เพื่อครอบงำ และแสวงหาผลประโยชน์กับกลุ่มที่เป็นรอง

บทสรุป

กวีไทยสี่ระบบคิดที่เป็นคู่เปรียบด้วยการสร้างจินตภาพเปรียบเทียบแสดงสาระหรือความคิดหลักเกี่ยวกับความจริงของชีวิตและสังคมออกเป็นคู่ และใช้สื่อเปรียบที่ปรากฏทั้งในธรรมชาติและตามอุดมคติมาแสดงความคิด โดยนำจินตภาพเดิมมาสืบสรรค์เพื่อสื่อความหมายในตัวตนใหม่ตามบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปและตามมโนคติของกวี รวมถึงมีการสืบทอดและการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ อันเป็นการสร้างงานที่แสดงให้เห็นความคิดของกวี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางพุทธศาสนาและโครงสร้างหรือระบบต่างๆ ในสังคม และการนำเสนอทัศนะในลักษณะที่แตกต่างหรือตรงกันข้ามกันนี้ยังทำให้เห็นวิถิติดและการมองโลกของกวี ตลอดจนทำให้ผู้อ่านเข้าใจสารที่กวีนำเสนอได้ง่ายและแจ่มชัดขึ้น

อาจกล่าวได้ว่าระบบคิดที่แยกความจริงออกเป็นคู่ดังกล่าวมาทั้งหมด ทำให้มองเห็นวิถิติดของกวี ซึ่งเปลี่ยนไปตามสภาพการณ์ของสังคมและจุดยืนทางความคิดของกวีที่เป็นเสมือนการต่อต้านหรือตั้งคำถามกับระบบคิดเดิม ความแตกต่างในระบบคิดของคู่ความคิดกับความขัดแย้งได้มุ่งเน้นผลการกระทำเฉพาะบุคคลเหมือนอดีต แต่จะเน้นแสดงผลที่เกิดขึ้นกับสังคมในวงกว้าง อีกทั้งกระตุ้นเตือนให้มนุษย์ตระหนักในการทำความดีและสละการทำความชั่ว เพื่อสังคมมนุษยชาติดำรงอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข ระบบคิดของคู่ความสูงส่งกับความต่ำต้อยมิได้มองที่สัญลักษณ์ทางชนชั้นเหมือนเดิม แต่จะให้คุณค่าของความเป็นคนที่ทุกคนเท่าเทียมกัน และระบบคิดของคู่อำนาจกับไร้อำนาจ มิได้มองที่กำลังอำนาจเช่นอดีต แต่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระบบบอริสที่ชนชั้นที่มีฝ่ายกระทำกับฝ่ายถูกระกระทำชัดเจน

บรรณานุกรม

- กวีประชาชน. (๒๕๑๗). กรุงเทพฯ: กลุ่มวรรณกรรมธรรมศาสตร์.
- กุสุมา รัชมนณี (ก). (๒๕๔๗). *กุสุมา รัชมนณี ๖๐*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (๒๕๔๗). *กุสุมาวรรณนา ๒: เส้นสีลิลาวรรณกรรม*. กรุงเทพฯ: แม่น้ำนาง.
- _____. (๒๕๔๙). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ขุนช้าง – ขุนแผน. (๒๕๑๐). พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์เอกสารเนื่องในวาระครบ ๑๐๐ ปี พระยาอนุมานราชธน. (๒๕๓๑). *ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีและเทคนิยายสงเคราะห์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.

คมทวน คันธนู. (๒๕๒๕). *นาฏกรรมบนลานกว้าง*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

จิตร ภูมิศักดิ์. (๒๕๒๓). *บทวิเคราะห์หม่อมราชวงศ์ไทย*. กรุงเทพฯ: ศตวรรษ.

_____. (๒๕๕๐). *ดันดันดุ่มเดี่ยวคนเดียวแล*. กรุงเทพฯ: ฟ้ายาวกัน.

_____. (๒๕๕๑). *ถึงร้อยดาวพรายกระจายแสง*. กรุงเทพฯ: ฟ้ายาวกัน.

จินตนา ปิ่นเฉลียว. (๒๕๑๘). *ดอกหญ้าสี่ชมพู*. กรุงเทพฯ: มงคลการพิมพ์.

ชลดา เรื่องรักษลิขิต และ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (๒๕๔๒). *สร้อยผกาจากวี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชลธิรา กลัดอยู่ (สตัยวัฒน์นา). (๒๕๓๐). *ผจงถ้อยร้อยเรียง*. กรุงเทพฯ: ปลาตะเพียน.

_____. *บรรณารักษ์*. (๒๕๒๖). *ครูเทพ*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

ชิต บุรทัต. (๒๕๑๗). *สามัคคีภาพคำฉันท์*. กรุงเทพฯ: องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก, สมเด็จพระ. (๒๕๔๙). *หลักพระพุทธศาสนา*.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สุวิวัฒน์.

ตรัง, พระยา. (๒๕๔๗). *วรรณกรรมพระยาตรัง*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร.

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. (๒๕๑๕). *โคลงกลอนของครูเทพ*. กรุงเทพฯ: ครูสภา.

ธีรยุทธ บุญมี (ก). (๒๕๔๖). *ถอดรื้อปรัชญาและศิลปะแบบตะวันตกเป็นศูนย์กลาง*. กรุงเทพฯ:
สายธาร.

_____. (ข). (๒๕๔๖). *พจนานุกรม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (๒๕๒๓). *เพียงความเคลื่อนไหว*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว
การพิมพ์.

_____. (๒๕๓๐). *ประจำการอง*. กรุงเทพฯ: ก ไก่.

_____. (๒๕๓๑). *ตากุ้งเรืองไผ่*. กรุงเทพฯ: ก ไก่.

_____. (๒๕๓๔). *แผ้วผ่านธารน้ำไหล*. กรุงเทพฯ: หน้าหอม.

_____. (๒๕๔๔). *อาวุธกวี: ตัดตอนอดีต พัฒนาสำนัก*. กรุงเทพฯ: แม่นิเทศ.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, หม่อมหลวง. (๒๕๑๗). *วิเคราะห์ศรีสุวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการ
ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ. (๒๕๐๗). พระนคร: โรงพิมพ์อักษรบริการ.

พ.ณ ประมวญมารค [นามแฝง], ผู้รวบรวม. (๒๕๐๑). *นิทานคำกลอนสุนทรภู่*. พระนคร: โรงพิมพ์
อักษรสัมพันธ์.

พระไตรปิฎกฉบับประชาชน. (๒๕๓๒). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (๒๕๔๓). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (๒๕๔๗). พุทธธรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระไพศาล วิสาโล. (๒๕๔๗). ส่องสว่างทางใจ. กรุงเทพฯ: กลุ่มলেখิธรรม.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต. (๒๕๒๕). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๑. (๒๕๒๖). พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พัฒนพงศ์ภักดี, หลวง (ทิม สุขยางค์). (๒๕๖๙). บทละครเรื่องวงศเทวราช. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ.

พิทยาลงกรณ์, พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. (๒๕๑๐). กนกนคร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. พระนคร: คลังวิทยา.

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๕๐๗). บทละครเรื่องรามเกียรติ์. พระนคร: คลังวิทยา.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๕๑๐). บทละครเรื่องอิเหนา. พิมพ์ครั้งที่ ๗. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ.

เพลงยาวกลบทและกลอักษร แต่งจารึกที่วัดพระเชตุพนฯ ในรัชกาลที่ ๓. (๒๕๑๓). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

เพลงยาวคารมแก้ว. (๒๕๑๑). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ไวยรินทร์ ขาวงาม. (๒๕๔๕). ที่ใดมีรัก ที่นั่นมีรัก. กรุงเทพฯ: แพรว.

_____. (๒๕๔๘). ม้าก้านกล้วย. พิมพ์ครั้งที่ ๒๒. กรุงเทพฯ: แพรว.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๕๔๕). มนุษยสรวยหรือไม่สรวย ? และต้นหมาปลายหมา? นครปฐม: [ม.ป.ท.]

_____. (๒๕๔๖). ธรรมารามระสังคราม ธรรมะมีชัย บทละครำเรื่องท้าวแสนปม และบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องท้าวแสนปม. กรุงเทพฯ: คุณสุภา.

_____. [ม.ป.ป.]. เวนิสวานิช. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

มนุษย์กับสังคม. (๒๕๔๕). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๕). พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ – ไทย. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์. (๒๕๑๙). วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

ศิลปากร, กรม. (๒๕๓๐). วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์กรมศิลปากร.

_____. (๒๕๓๑). วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๓. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์กรมศิลปากร.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมการศาสนา. (๒๕๔๕). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม ๑๐ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒ ทีฆนิกาย มหาวรรค*. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมวิชาการ. สถาบันภาษาไทย. (๒๕๔๓). *ประชุมโคลงโลกนิติ*. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย.

สมภาร พรหมทา. (๒๕๔๘). *พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ โสภณีย์ ทำแท้ง และการอุณยฆาต*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (๒๕๔๙). *พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคมและปัญหาจริยธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสาร.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (๒๕๔๘). *เจิมจันทร์กัณฐกาล ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุพัทธา สุภาพ. (๒๕๓๖). *สังคมและวัฒนธรรมไทย คำนิยม ครอบครอง ศาสนา ประเพณี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

สุนทร ณ รังสี. (๒๕๔๑). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อังกคาร กัลยาณพงศ์. (๒๕๑๒). *ลำน่านุภระตึง*. พระนคร: ศึกษิตสยาม.

_____. (๒๕๑๓). *กวีนิพนธ์*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร: ศึกษิตสยาม.

_____. (๒๕๑๑). *บางกอกแก้วกำศรวลหรือนิราศนครศรีธรรมราช*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป.

_____. (๒๕๓๐). *กวีร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป.

_____. (๒๕๔๒). *กวีศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

_____. (๒๕๔๗). *ปณิธานกวี*. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ: ศยาม.

Cohen, Ted. (1976). "Notes on Metaphor." *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* no. 34, pp. 249-259.

Olsen, Stein Hangom. (1978). *The Structure of Literary Understanding*. London: Cambridge University Press.

Ricoeur, Paul. (1978). *The Rule of Metaphor*. London: Great Britain.